

Iranian Scientific Journals in the Global Knowledge Value Chain: Strategies for Science Diplomacy and Economic Competitiveness

Abstract

Purpose: This study aims to examine strategies for enhancing the position of Iranian scientific journals in the global knowledge value chain, emphasizing science diplomacy and the economics of scholarly publishing. Although Iran contributes about 2% of global scientific output, its participation in the international publishing economy remains around 0.3%. This sevenfold imbalance reflects institutional, policy, and infrastructural barriers that prevent the translation of scientific productivity into measurable economic and diplomatic influence. Accordingly, the study addresses three central questions: (1) What is the position of scientific journals in the global knowledge economy? (2) What gaps exist between Iran's scientific production and its participation in the publishing economy? (3) What institutional, technological, and structural factors limit Iranian journals' international competitiveness? Understanding these questions is vital for improving visibility, ensuring financial sustainability, and strengthening Iran's role in global science diplomacy.

Methodology: The research employs an analytical-review approach that combines bibliometric analysis with policy evaluation. It draws on data published between 2015 and 2025 and statistics from the Scimago Journal & Country Rank (SJR) database, covering 27 subject categories. The study evaluates publication volume, economic value, and disciplinary concentration of Iranian scientific journals while comparing them with global benchmarks from major publishers such as Elsevier, Springer Nature, and Wiley. Trends in open-access publishing, article processing charges (APCs), and digital infrastructures DOI, ORCID, standardized XML, and Crossref integration are analyzed to identify systemic gaps. Descriptive and comparative assessments highlight medicine, engineering, and life sciences as dominant and high-value fields in Iran's publishing ecosystem. The analysis focuses on how disciplinary concentration influences both economic potential and international impact, emphasizing the need for structural modernization and sustainable funding models.

Findings: The findings show that Iranian journals are predominantly concentrated in medicine, engineering, and life sciences, together representing more than 70% of total estimated monetary value. According to Scimago (August 2025), the overall economic value of Iranian journals indexed in Scopus is about USD 200 million—just 0.3% of the USD 53 billion global market. This disparity demonstrates that despite Iran's scientific productivity, its economic share remains marginal. The most valuable journals are often affiliated with medical universities and engineering faculties, benefiting from higher citation rates and broader readership. However, limited international authorship, minimal foreign review participation, and dependence on government or university funding weaken global competitiveness. Systemic inefficiencies such as non-standard peer-review timelines, editorial inconsistency, limited technological integration, and weak international marketing remain critical challenges.

Subject-specific analysis indicates that pharmacy, biochemistry, and health sciences achieve higher value per article compared to agriculture or social sciences, suggesting that targeted investment could enhance profitability. Fields indexed in higher SJR quartiles (Q1–Q2) exhibit greater economic and academic visibility, while journals in lower tiers contribute little to national publishing revenue. Moreover, inadequate adoption of scientometric analytics, lack of professional training for editors, and absence of transparent performance indicators limit evidence-based decision-making. Collectively, these findings underline a need for strategic policy reform, technical modernization, and international cooperation to convert Iran's publication volume into measurable economic and diplomatic outcomes.

Conclusion: Bridging the identified gaps requires a coordinated national strategy. Establishing a National School of Editorial and Publishing Leadership with mandatory professional certification can professionalize editorial and managerial roles across disciplines. Integrating artificial intelligence into editorial workflows would optimize manuscript screening, plagiarism detection, and peer-review management while ensuring adherence to ethical standards. Developing a national integrated publishing platform supporting DOI, ORCID, standardized XML, Crossref interoperability, and scientometric analytics would strengthen digital infrastructure and interoperability among universities and publishing institutions.

Furthermore, standardizing peer-review timelines and transparency metrics can improve reliability and attract international contributors. From a policy standpoint, the Iranian Academic Publishing Center and the SAMT Institute, in partnership with the private sector under a public-private framework, should establish knowledge-based publishing enterprises capable of global competition through investment, innovation, and equity acquisition. Strengthening science diplomacy via joint special issues, international guest editors, and cross-border collaborations would expand Iran's academic presence and enhance its soft power. Regional cooperation with Asian and Middle Eastern

1. Ehsan Ehtesham Nejad, Assistant Professor STI Financing & Economics, NRISP, Tehran, Iran, Email: ehkamizi24@yahoo.com.

2. Morteza Taheri, Professor, Department of Sports Psychology, Faculty of Sport Sciences and Health, University of Tehran, Tehran, Iran, Email taheeri.mortza@ut.ac.ir

3. Reza Davoodi, Assistant Professor, Department of Industrial Management, University of Tehran. Tehran, Iran. & Supreme Council of the Cultural Revolution Tehran, IranEmail r.davoodi@ut.ac.ir

5. Samad Nejad Ebrahimi, Professor, Department of Phytochemistry, Institute of Medicinal Plants and Raw Materials, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran, Email: s_ebrahimi@sbu.ac.ir

نویسنده اول (لاتین)^۱
نویسنده دوم (لاتین)^۲
نویسنده سوم (لاتین)^{۳*}

partners could further increase visibility and journal impact. Achieving these goals depends on synergy among policymakers, universities, and publishers. Coordinated efforts must link technological infrastructure, transparent regulation, and specialized human capital. Transitioning from state-funded to self-sustaining, market-oriented publishing models will be essential for long-term resilience. Implementing these recommendations would enable Iranian journals to evolve into credible, revenue-generating, and diplomatically active actors in the global publishing economy. Ultimately, such transformation would enhance Iran's scientific visibility, economic contribution, and participation in the sustainable development of global knowledge.

Keywords: Scientific diplomacy, Publishing economics, Scientific journals, Internationalization, Knowledge value, Iranian journals

رویدادها ویرایش نشده

نشریات علمی ایران در زنجیره ارزش جهانی دانش: راهبردهای دیپلماسی علمی و رقابت پذیری اقتصادی

چکیده

هدف: هدف این مقاله، تبیین راهبردهای ارتقای جایگاه نشریات علمی ایران در زنجیره جهانی دانش با تمرکز بر دیپلماسی علمی و اقتصاد نشر است. پژوهش حاضر از نوع مروری-تحلیلی بوده و با استفاده از داده‌های منتشرشده در سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۵ و آمار پایگاه Scimago، به بررسی وضعیت کمی و ارزشی نشریات علمی ایران در ۲۷ حوزه موضوعی پرداخته است. در این چارچوب، سه پرسش اصلی مورد بررسی قرار گرفت: (۱) جایگاه نشریات علمی در اقتصاد جهانی دانش چیست؟ (۲) چه شکاف‌هایی میان سهم تولید علم ایران و بهره‌مندی آن از اقتصاد جهانی نشر وجود دارد؟ (۳) چه عوامل نهادی، فناورانه و ساختاری مانع ارتقای بین‌المللی نشریات علمی ایران شده‌اند؟

یافته‌ها: نتایج نشان داد که تمرکز نشریات ایرانی در حوزه‌های پزشکی، مهندسی و علوم زیستی بیشترین سهم را در ارزش اقتصادی دارند. ارزش دلاری نشریات ایرانی نمایه‌شده در اسکوپوس حدود ۲۰۰ میلیون دلار (۰.۳٪) از کل ۵۳ میلیارد دلار بازار جهانی نشر) برآورد شد، در حالی که سهم ایران از تولید علم جهان حدود ۲٪ است؛ این امر نشان‌دهنده شکاف هفت‌برابری در بهره‌مندی از اقتصاد نشر بین‌المللی است.

نتیجه‌گیری: برای پر کردن این فاصله، اقداماتی چون ایجاد مدرسه سردبیری و مدیرمسئولی با گواهی صلاحیت حرفه‌ای، استفاده هدفمند از هوش مصنوعی در نشر با رعایت اخلاق پژوهش، طراحی پلتفرم ملی یکپارچه با پشتیبانی از DOI، ORCID و XML استاندارد، و بهره‌گیری از دیپلماسی علمی برای جذب نویسندگان و داوران بین‌المللی پیشنهاد می‌شود. همچنین، سرمایه‌گذاری نهادهای ملی مانند مرکز نشر دانشگاهی و سازمان سمت در قالب شرکت‌های دانش‌بنیان انتشاراتی می‌تواند به افزایش سهم ایران در اقتصاد جهانی نشر علمی کمک کند.

واژگان کلیدی: دیپلماسی علمی، اقتصاد نشر، نشریات علمی، بین‌المللی‌سازی، ارزش افزوده دانش

۱. احسان احتشام نژاد،

استادیار، گروه

پژوهشی تأمین مالی و

اقتصاد علم، فناوری و

نوآوری، مؤسسه

تحقیقات سیاست

علمی کشور، تهران،

ایران. Email:

ehkamizi24@yahoo.com

۲. مرتضی طاهری،

استاد، گروه

روانشناسی ورزشی،

دانشکده تربیت بدنی

و علوم ورزشی،

دانشگاه تهران.

Email

taheri.mortza@ut.ac.ir

۳. رضا داودی، استادیار

گروه مدیریت

صنعتی، دانشگاه

تهران و شورای

تخصصی تحول و

ارتقاء علوم انسانی،

شورای عالی انقلاب

فرهنگی، تهران ایران.

Email:

r.davoodi@ut.ac.ir

(نویسنده

مسئول)

مقدمه و بیان مسئله

دیپلماسی علمی، مفهومی نوظهور در هم‌گرایی علم و روابط بین‌الملل، به ظرفیت‌های علم، فناوری و نوآوری برای تسهیل تعاملات میان‌فرهنگی و همکاری‌های فرامرزی اطلاق می‌شود. این نوع دیپلماسی فراتر از انتقال دانش، در پی تقویت قدرت نرم کشورها و بهره‌برداری از ظرفیت‌های علمی برای حل مسائل جهانی، توسعه پایدار و افزایش حضور راهبردی در مجامع بین‌المللی است. در این میان، یکی از بسترهای اصلی و مؤثر در تحقق دیپلماسی علمی، نشریات علمی هستند؛ به‌ویژه آن دسته از نشریاتی که در سطح بین‌المللی منتشر می‌شوند و امکان مشارکت گسترده پژوهشگران جهان را فراهم می‌سازند. از سوی دیگر، «اقتصاد نشر» مفهومی است که به جنبه‌های اقتصادی تولید، توزیع و مصرف محتوای علمی اشاره دارد. در سال‌های اخیر، با رشد مدل‌های انتشار دسترسی آزاد و دریافت هزینه پردازش مقاله، اقتصاد نشر به یکی از ارکان اصلی سیاست‌گذاری علمی در بسیاری از کشورها بدل شده است. این اقتصاد نه تنها بر نحوه جریان اطلاعات علمی، بلکه بر چگونگی درآمدزایی مؤسسات علمی، دانشگاه‌ها و حتی کشورها از طریق نشر تأثیر می‌گذارد (Budzinski, 2020; Beasley, 2016).

نشریات علمی، در زنجیره جهانی تولید و تبادل دانش، جایگاهی کلیدی دارند. این نشریات با ایفای نقش در داوری علمی، ثبت نتایج پژوهش‌ها و توزیع دستاوردهای علمی، بنیان‌گذار ساختارهای دانشی در علوم مختلف‌اند. با توجه به تحولاتی همچون دیجیتال‌شدن، جهانی‌شدن پژوهش و توسعه مدل‌های انتشاراتی نوین، نشریات علمی نه تنها واسطه انتقال اطلاعات بلکه بستری برای رقابت علمی و شکل‌گیری سرمایه اجتماعی در میان کشورها محسوب می‌شوند. این نشریات، به‌ویژه آن‌هایی که نمایه‌سازی بین‌المللی دارند، بر رتبه علمی کشورها، شاخص‌های نوآوری، دیپلماسی علمی و حتی جذب سرمایه و محقق اثرگذارند (Zhang, 2022; Björk, 2017). در کشورهای توسعه‌یافته، نشریات علمی به یکی از ابزارهای راهبردی برای تقویت برند ملی علمی، قدرت نرم و حتی چانه‌زنی در سیاست‌گذاری جهانی علم تبدیل شده‌اند (Pattinson & Currie, 2025).

در این میان، جایگاه نشریات علمی ایرانی در زنجیره ارزش جهانی دانش، اگرچه از نظر کمی در حال رشد است، اما از نظر کیفیت اثرگذاری، درآمدزایی و نقش در دیپلماسی علمی همچنان با چالش‌های جدی روبه‌رو است. علیرغم افزایش تعداد نشریات نمایه‌شده در پایگاه‌های بین‌المللی مانند اسکوپوس و وب آوساینس، بسیاری از این نشریات در سطح منطقه‌ای باقی مانده‌اند و نتوانسته‌اند پیوندهای عمیق و اثربخش با جامعه علمی جهانی برقرار کنند. این در حالی است که بسیاری از کشورهای هم‌تراز یا حتی پایین‌تر از ایران در تولید علم، با اتکا به راهبردهای هدفمند در حوزه نشر، توانسته‌اند سهمی معنادار در بازار جهانی نشر علمی و درآمدهای حاصل از آن داشته باشند.

در حال حاضر، عمده نشریات علمی ایران از محل حمایت‌های دولتی و دانشگاهی تأمین مالی می‌شوند و فاقد مدل‌های تجاری پایدار و بین‌المللی برای درآمدزایی و نقش در دیپلماسی علمی هستند. این در حالی است که در سطح جهانی، بسیاری از نشریات علمی از طریق دریافت هزینه پردازش مقاله، اشتراک، فروش نسخه‌های دیجیتال یا چاپی، حمایت نهادهای علمی بین‌المللی و حتی تبلیغات تخصصی، به منابع مالی قابل توجهی دست می‌یابند (Pooley, 2021; Pandita, 2023). اما در ایران، به دلیل نبود سیاست منسجم در عرصه اقتصاد نشر و دیپلماسی علمی، ظرفیت نشریات برای تبدیل شدن به ابزارهای تجاری‌سازی دانش، درآمد ارزی و اعتبار بین‌المللی تا حد زیادی بلااستفاده باقی مانده است.

یکی از دلایل اصلی این عقب‌ماندگی، نبود نگرش اقتصادی به مقوله نشر علمی است. بسیاری از سردبیران و مدیران علمی، نشریات را صرفاً ابزار انتقال یافته‌های علمی تلقی می‌کنند و کمتر به نقش راهبردی آن‌ها در دیپلماسی علمی و اقتصاد دانش توجه دارند. این در حالی است که انتشار یک مقاله علمی در یک نشریه بین‌المللی می‌تواند به معنای حضور علمی کشور در یک کنش چندجانبه جهانی تلقی شود. همچنین وجود محدودیت‌هایی چون نبود زیرساخت مناسب پرداخت ارزی، چالش‌های حقوقی مرتبط با پرداخت‌ها و دریافت‌های بین‌المللی و خلأ سیاست‌گذاری دقیق در حوزه بین‌المللی‌سازی نشریات علمی، سبب شده است تا ظرفیت واقعی این حوزه در ایران شکوفا نشود.

از سوی دیگر، نبود استانداردهای حرفه‌ای در فرآیند داوری، ضعف در جذب هیئت تحریریه بین‌المللی، مشکلات نمایه‌سازی پایدار و عدم شفافیت در فرایندهای انتشار، از جمله چالش‌هایی است که سبب شده نشریات ایرانی کمتر مورد توجه پژوهشگران بین‌المللی قرار گیرند. این چالش‌ها در شرایطی رخ می‌دهد که تقاضا برای انتشار در نشریات علمی در سطح جهان رو به افزایش است و کشورهای زیادی تلاش می‌کنند با توسعه پلتفرم‌های علمی، جذب نویسنده بین‌المللی و تقویت نظام داوری و انتشارات، سهم خود را در اقتصاد دانش افزایش دهند (Guêdes, 2025; Ellers, 2017).

بنابراین، مسئله اساسی که این مقاله بدان می‌پردازد، ضعف بهره‌برداری اقتصادی و دیپلماتیک از نشریات علمی ایران است. علیرغم رشد کمی این نشریات، همچنان راهبرد مشخصی برای تبدیل آن‌ها به منابع قدرت نرم، ابزار دیپلماسی علمی و کانال‌های صادرات دانش وجود ندارد. این مسئله، در فضایی که علم به‌عنوان یک ابزار قدرت ملی شناخته می‌شود، می‌تواند مانع مهمی در مسیر توسعه علمی پایدار باشد.

بر این اساس، هدف اصلی این مقاله، بررسی راهبردهایی برای ارتقای جایگاه نشریات علمی ایرانی در زنجیره جهانی دانش از منظر دیپلماسی علمی و اقتصاد نشر است. مقاله حاضر تلاش دارد با استفاده از رویکرد مروری تحلیلی و اتکا بر شواهد آماری و مطالعات پیشین، ابعاد گوناگون این مسئله را تبیین کرده وضعیت کنونی را ارزیابی نماید و در نهایت پیشنهادهایی برای بهبود شرایط ارائه دهد. اهمیت این پژوهش در آن است که در نقطه تلاقی علم‌سنجی به‌عنوان ابزاری پشتیبان برای سیاست‌گذاری علم و فناوری، و نیز اقتصاد نشر به‌عنوان یکی از ابعاد نظام علم و فناوری قرار دارد و می‌تواند چارچوبی نظری و کاربردی برای تصمیم‌گیران، سیاست‌گذاران و مدیران حوزه علم و پژوهش فراهم آورد.

در عین حال، این مقاله می‌کوشد تا با تحلیل تجربه‌های کشورهای که موفق به بهره‌برداری اقتصادی از نشریات علمی شده‌اند، بستر مقایسه‌ای فراهم آورد تا به کمک آن، مدل‌هایی بومی‌شده برای بین‌المللی‌سازی و درآمدزایی از نشریات ایرانی طراحی شود. این راهبرد نه تنها به توسعه اقتصادی نشر علمی کمک می‌کند، بلکه جایگاه ایران را در نظام بین‌المللی علم تقویت می‌نماید و مسیرهای نوینی برای تعامل علمی با جهان می‌گشاید. در این مسیر، نشریات علمی می‌توانند از ابزارهای سنتی صرفاً علمی فراتر رفته و به نهادهایی با کارکردهای اقتصادی، اجتماعی و دیپلماتیک تبدیل شوند؛ نهادهایی که در متن حکمرانی علمی کشور جایگاه راهبردی می‌یابند و سهم فعالی در بازتولید علم و توسعه ملی ایفا می‌کنند.

پرسش‌های پژوهش

۱. جایگاه کنونی نشریات علمی ایران در زنجیره ارزش جهانی دانش از نظر تولید علمی، شاخص‌های استنادی و سهم اقتصادی چیست؟
۲. چه شکاف‌هایی میان سهم تولید علم ایران و بهره‌مندی آن از اقتصاد جهانی نشر وجود دارد؟
۳. چه عوامل نهادی، فناورانه و ساختاری مانع ارتقای بین‌المللی نشریات علمی ایران شده‌اند؟
۴. الگوهای موفق جهانی در حوزه اقتصاد نشر و دیپلماسی علمی چه درس‌هایی برای نشریات علمی ایران دارند؟
۵. چه راهبردهایی می‌توانند به بهبود جایگاه علمی، اقتصادی و بین‌المللی نشریات علمی ایران کمک کنند؟
۶. چگونه بهره‌گیری از فناوری‌های نوین مانند هوش مصنوعی و سامانه‌های یکپارچه نشر می‌تواند در استانداردسازی، افزایش بهره‌وری و بین‌المللی‌سازی نشریات ایرانی مؤثر باشد؟
۷. راهبردهای سیاستی و نهادی برای پایداری مالی و تقویت دیپلماسی علمی در نشریات علمی ایران چیست؟

چارچوب نظری

دیپلماسی علمی مفهومی است که در دهه‌های اخیر با شتاب‌گیری جهانی‌شدن علم، توسعه روابط بین‌المللی دانشگاهی و گسترش تعاملات فناورانه میان کشورها، جایگاه ویژه‌ای در ادبیات سیاست‌گذاری علم و فناوری یافته است. دیپلماسی علمی را می‌توان مجموعه‌ای از سازوکارها و فعالیت‌هایی دانست که با هدف تسهیل روابط علمی فرامرزی، تبادل دانش، حل مسائل جهانی و ارتقاء قدرت نرم ملی از طریق علم، شکل می‌گیرد. این مفهوم دربرگیرنده ابعاد گوناگونی از جمله دیپلماسی برای علم (سیاست‌گذاری خارجی برای حمایت از پژوهش‌ها علمی)، علم در خدمت دیپلماسی (استفاده از دانش برای حل مسائل جهانی مانند تغییر اقلیم یا سلامت) و دیپلماسی از طریق علم (استفاده از همکاری‌های علمی به عنوان ابزار نزدیکی سیاسی کشورها) است (Pandita & Singh, 2023). در این چارچوب، نشریات علمی به عنوان یکی از ابزارهای مهم تسهیل دیپلماسی علمی شناخته می‌شوند، زیرا امکان تعامل مستقیم و پایدار میان پژوهشگران، مؤسسات علمی و جوامع علمی را از ملیت‌های گوناگون فراهم می‌کنند.

کارکردهای دیپلماسی علمی فراتر از انتشار مقاله و تبادل پژوهش است. این دیپلماسی می‌تواند بستری برای انتقال فناوری، شکل‌گیری شبکه‌های همکاری علمی بین‌المللی، ارتقای جایگاه علمی کشورها در عرصه جهانی و حتی تقویت اعتماد سیاسی میان دولت‌ها باشد (Pattinson & Currie, 2025). کشورهای پیشرو در حوزه علم و فناوری، مانند آلمان، چین، آمریکا و هلند، از دیپلماسی علمی به عنوان یکی از ستون‌های اصلی قدرت نرم خود بهره می‌برند. در این میان، نشریات علمی معتبر که به صورت بین‌المللی اداره می‌شوند، ابزار مؤثری برای تعمیق این دیپلماسی هستند؛ زیرا با میزبانی از مقالات و داورانی از کشورهای گوناگون، فضایی علمی و بی‌طرفانه برای تبادل فکری فراهم می‌سازند.

در کنار دیپلماسی علمی، مفهوم «اقتصاد نشر علمی» نیز طی سال‌های اخیر به واسطه تحولات گسترده در مدل‌های انتشاراتی، رشد چشم‌گیر نشریات دسترسی آزاد و افزایش هزینه‌های پردازش مقالات، به عنوان یک حوزه مطالعاتی مستقل مطرح شده

است. اقتصاد نشر علمی به بررسی روابط عرضه و تقاضا در حوزه محتواهای علمی، مدل‌های تأمین مالی، ساختارهای مالکیت انتشاراتی، هزینه کرد دانشگاه‌ها و محققان و همچنین درآمدزایی از نشریات می‌پردازد (Domingo, 2024). با ورود مدل‌هایی مانند پرداخت هزینه پردازش مقاله در نشریات دسترسی آزاد، انتشار مقاله دیگر صرفاً امری علمی نبوده و به فرایندی اقتصادی با بازیگران متنوع بدل شده است. بسیاری از ناشران بین‌المللی، از جمله الزویر، اشپرنیگر و وایلی اکنون میلیاردها دلار درآمد سالانه از محل هزینه پردازش مقاله دریافت می‌کنند که این رقم با روند صعودی مواجه است (Budzinski et al., 2020).

در سطح ملی، اقتصاد نشر علمی به بررسی شیوه‌های پشتیبانی از نشریات، تأمین مالی آن‌ها و همچنین سازوکارهای تبدیل نشریات علمی به منابع درآمدزا برای دانشگاه‌ها و مؤسسات پژوهشی می‌پردازد. کشورهایی مانند انگلستان و هلند با تدوین سیاست‌های ملی در حوزه دسترسی آزاد، تلاش کرده‌اند تا نشریات علمی را به‌عنوان منابع اقتصادی پایدار نیز تعریف کنند. از سوی دیگر، در کشورهای در حال توسعه، از جمله ایران، اقتصاد نشر هنوز از یک الگوی حمایتی و نه درآمدزایی پیروی می‌کند. نبود نظام جامع تنظیم‌گری، فقدان زیرساخت‌های حقوقی برای پرداخت‌های ارزی و همچنین عدم شفافیت در فرآیندهای مالی انتشارات، از جمله چالش‌های اصلی در توسعه اقتصاد نشر در این کشورهاست (Sohani et al., 2024).

با توجه به این وضعیت، نشریات علمی فراتر از نقش صرفاً اطلاعاتی و انتقال دانش، به یکی از عناصر مهم زیرساخت نرم در حکمرانی دانش محور تبدیل شده‌اند. در حکمرانی علمی، نشریات نه تنها تعیین‌کننده کیفیت و اعتبار علمی کشورها هستند، بلکه نقشی مؤثر در شکل‌دهی به سیاست‌های پژوهشی، ساختارهای ارزیابی عملکرد و نظام‌های تخصیص منابع دارند. برای مثال، تصمیم‌گیری درباره بودجه پژوهش‌ها پژوهشی در بسیاری از کشورها به شدت وابسته به شاخص‌هایی مانند تعداد مقالات منتشرشده، تعداد استنادها، یا H-index است که همه از طریق نشریات علمی ایجاد می‌شوند (Wood et al., 2021).

در این مسیر، نشریات علمی به‌ویژه در قالب دسترسی آزاد نقش مضاعفی ایفا می‌کنند. مدل دسترسی آزاد با حذف مانع paywall امکان دسترسی سریع، برابر و گسترده به دانش را فراهم کرده است؛ اما همین مدل نیز با چالش‌هایی همراه است. افزایش APCها و نبود نظام حمایتی شفاف برای پرداخت این هزینه‌ها، به‌ویژه برای پژوهشگران کشورهای کم‌درآمد، منجر به شکل‌گیری نوعی نابرابری ساختاری در نظام نشر علمی شده است (Ellers et al., 2017؛ Pourret, 2021). بسیاری از نشریات، اگرچه در ظاهر Open Access هستند، اما تنها پژوهشگرانی که امکان تأمین مالی دارند، می‌توانند از این فرصت استفاده کنند. این وضعیت نه تنها عدالت علمی را تهدید می‌کند، بلکه سبب شده تا برخی پژوهشگران از کشورهای جنوب جهانی به سمت نشریات کم‌اعتبار یا اصطلاحاً «شبه علمی» گرایش پیدا کنند که خود پدیده‌ای مخرب در ساختار علم جهانی است (Jain, 2021؛ Pandita & Singh, 2023).

ارتباط بین دیپلماسی علمی، علم‌سنجی و اقتصاد نشر، پیوندی ساختاری و دوطرفه دارد. از یک سو، دیپلماسی علمی بر انتشار علمی اثر می‌گذارد؛ هرچه حضور کشورها در مجلات معتبر بیشتر باشد، جایگاه علمی بین‌المللی آن‌ها ارتقاء می‌یابد و امکان مشارکت در شبکه‌های علمی جهانی افزایش می‌یابد (Zhang et al., 2022). از سوی دیگر، اقتصاد نشر نیز با تعیین میزان دسترسی و هزینه انتشار، مرزهای مشارکت در دیپلماسی علمی را مشخص می‌کند. برای مثال، کشوری که دارای زیرساخت‌های نشر قوی و نشریات پرنفوذ است، می‌تواند به‌صورت فعال‌تر در مبادلات علمی جهانی نقش ایفا کند و حتی نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری گفتمان‌های علمی جهانی داشته باشد (Pooley, 2021).

در این میان، علم‌سنجی به‌عنوان ابزار سنجش کمی خروجی‌های پژوهشی، نقطه تلاقی دیپلماسی علمی و اقتصاد نشر است. شاخص‌هایی چون تعداد مقالات نمایه‌شده، استنادها، ضریب تأثیر (Impact Factor)، رتبه SJR و H-index، در ارزیابی جایگاه علمی کشورها، دانشگاه‌ها و نشریات نقشی حیاتی دارند. این شاخص‌ها نه تنها مبنای رتبه‌بندی‌های جهانی دانشگاهی هستند، بلکه بر بودجه‌های پژوهش‌ها پژوهشی، استخدام هیئت علمی و حتی انتخاب شرکای بین‌المللی برای همکاری تأثیر گذارند. بنابراین، هرگونه تغییر در نظام نشر، اعم از مدل مالی یا سیاست‌های نمایه‌سازی، بلافاصله در شاخص‌های

ارزیابی علم‌سنجی منعکس شده و از آن‌جا بر دیپلماسی علمی و منابع مالی پژوهش اثر می‌گذارد (Simard et al., 2021). در نهایت، باید تأکید کرد که نشریات علمی امروز تنها بستر انتقال دانش نیستند، بلکه مؤلفه‌ای استراتژیک در سیاست‌گذاری علم، تعاملات بین‌المللی و توسعه اقتصادی کشورها به‌شمار می‌روند. در عصر اقتصاد دانش‌محور، هر نشریه می‌تواند نه تنها ابزار ارتقای جایگاه علمی کشور، بلکه کانالی برای ایجاد درآمد پایدار، توسعه همکاری‌های فرامرزی و تأثیرگذاری نرم در مناسبات جهانی باشد. از این رو، سیاست‌گذاری در حوزه نشر علمی باید با درک این پیوندهای پیچیده، رویکردی کل‌نگر و بین‌رشته‌ای اتخاذ کند؛ رویکردی که نشریات را نه به‌عنوان ابزار مصرف علم، بلکه به‌عنوان نهادهایی فعال و مؤثر در خلق و توزیع قدرت علمی جهانی ببیند.

پیشینه پژوهش

در دهه‌های اخیر، مطالعات گسترده‌ای درباره ابعاد اقتصادی نشر علمی و چالش‌های مرتبط با مدل‌های «دسترسی آزاد (Open Access)» انجام شده است. بخش قابل توجهی از این پژوهش‌ها به بررسی تأثیر هزینه‌های پردازش مقاله (APC) و نقش ناشران بزرگ در تمرکز اقتصادی بازار مجلات علمی اختصاص دارد. تنت و همکاران (Tennant et al., 2016) در مرور نظام‌مند خود به بررسی شواهد مربوط به آثار علمی، اقتصادی و اجتماعی دسترسی آزاد پرداخته و تأکید می‌کنند که گرچه این مدل، دسترسی به دانش را گسترش می‌دهد، اما نظام مالی ناشی از دریافت هزینه انتشار (APC) می‌تواند نابرابری میان مؤسسات و کشورها را تشدید کند. آن‌ها بر ضرورت حمایت دولتی و سیاست‌های توزیع عادلانه منابع برای پایداری‌سازی اکوسیستم نشر علمی تأکید دارند. به‌طور مشابه، اگر و شویفن (Eger & Scheufen, 2018) در اثر خود با عنوان *The Economics of Open Access*، ساختار مالی صنعت نشر علمی را بررسی کرده و نشان می‌دهند که بخش عمده‌ای از ارزش افزوده علمی در اختیار چند ناشر بزرگ مانند Elsevier، Springer و Wiley متمرکز است. این پژوهش ضمن تبیین ابعاد حقوقی و اقتصادی نشر باز، بر لزوم سیاست‌گذاری ملی برای کاهش وابستگی به مدل‌های تجاری خارجی و ایجاد نظام‌های بومی انتشار تأکید دارد.

در ادامه، کبل و راس‌هلاوئر (Klebel & Ross-Hellauer, 2023) در مقاله‌ای به مفهوم «سد» APC پرداخته‌اند. یافته‌های آنان نشان می‌دهد که هزینه‌های پردازش مقاله به عامل اصلی نابرابری میان دانشگاه‌ها و کشورها در دسترسی به انتشار علمی تبدیل شده است؛ به‌گونه‌ای که بسیاری از پژوهشگران کشورهای درحال توسعه از مشارکت در مجلات معتبر بین‌المللی بازمی‌مانند. این مطالعه پیشنهاد می‌کند که مدل‌های جایگزین مانند اشتراک‌گذاری نهادی و قراردادهای Transformative Agreements می‌توانند از نابرابری‌های ساختاری جلوگیری کنند.

در ایران نیز، تحلیل داده‌های پایگاه Scimago (2015-2025) نشان می‌دهد که نشریات ایرانی اگرچه از نظر کمی رشد یافته‌اند، اما از منظر اقتصادی و بین‌المللی‌سازی همچنان سهم محدودی در اقتصاد نشر جهانی دارند. ارزش تقریبی نشریات ایرانی نمایه‌شده در Scopus حدود ۲۰۰ میلیون دلار برآورد می‌شود که معادل ۰.۳ درصد از کل بازار جهانی مجلات علمی (با ارزش بیش از ۵۳ میلیارد دلار) است؛ در حالی که سهم تولید علم ایران حدود ۲ درصد از کل جهان است. مرور پیشینه نشان می‌دهد که بیشتر پژوهش‌های بین‌المللی بر ابعاد اقتصادی و نابرابری‌های ساختاری ناشی از APC تمرکز داشته‌اند، در حالی که در سطح ملی هنوز تحلیل تلفیقی میان دیپلماسی علمی، اقتصاد نشر و سیاست‌گذاری علمی کمتر انجام شده است. پژوهش حاضر با الهام از این ادبیات، می‌کوشد راهبردهایی برای ارتقای جایگاه نشریات علمی ایران در زنجیره جهانی دانش ارائه کند.

روش‌شناسی پژوهش

این مقاله، به‌عنوان یک مطالعه مروری تحلیلی با رویکرد توصیفی، تلاش دارد تا با بهره‌گیری از منابع علمی منتشرشده در بازه زمانی سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۵، به بررسی راهبردهای ارتقای جایگاه نشریات علمی ایران در زنجیره جهانی دانش از منظر دیپلماسی علمی و اقتصاد نشر بپردازد. روش به‌کاررفته در این پژوهش، روش مرور روایتی است که با هدف ترسیم تصویری کل‌نگر و تحلیلی از ادبیات موجود، اسناد سیاستی، داده‌های علم‌سنجی و گزارش‌های بین‌المللی تدوین شده است. در این نوع مرور، برخلاف مرورهای نظام‌مند یا

¹ Narrative Review

فرا تحلیلی که مبتنی بر پرسش پژوهشی دقیق و معیارهای صلب برای گزینش منابع هستند، پژوهشگر امکان تحلیل تفسیرمحور و انعطاف پذیرتری را در چارچوب مفاهیم کلیدی مقاله خواهد داشت.

در گام نخست، منابع علمی معتبر از پایگاه‌هایی چون ScienceDirect، Google Scholar، Web of Science، Scopus، SpringerLink، Scientific Diplomacy، Academic نظیر با توجه به موضوع مقاله، کلیدواژه‌هایی نظیر Publishing، Knowledge Economy، Journal Internationalization، Publishing Revenue، Iranian Journals و Scimago Ranking به زبان‌های انگلیسی و فارسی به صورت ترکیبی مورد جست‌وجو قرار گرفت. تمرکز اصلی بر مقالاتی بود که به صورت مستقیم به بررسی اقتصاد نشر، نقش نشریات در دیپلماسی علمی، سازوکارهای بین‌المللی سازی نشریات و وضعیت نشریات کشورهای در حال توسعه (به‌ویژه ایران) پرداخته‌اند. همچنین مقالات و گزارش‌هایی که به مدل‌های درآمدزایی از نشریات، شاخص‌های رتبه‌بندی نشریات علمی و سیاست‌گذاری علم و فناوری در سطوح ملی و فراملی اشاره داشتند، نیز وارد فرایند تحلیل شدند. منابع منتخب پس از غربال‌گری اولیه از نظر اعتبار، انتشار در مجلات معتبر و پیوند با موضوع پژوهش مورد استفاده قرار گرفتند.

از آنجا که یکی از ابعاد مهم تحلیل در این مطالعه، بررسی ظرفیت اقتصادی نشریات علمی ایران است، داده‌های کمی در این زمینه با استفاده از آمار استخراج‌شده از پایگاه سایمگو مورد تحلیل قرار گرفت. این پایگاه به‌عنوان یکی از معتبرترین منابع برای رتبه‌بندی و ارزش‌گذاری نشریات علمی، شاخص‌هایی چون تعداد مقالات، شاخص H، ارزش تأثیرگذاری و درآمد تقریبی حاصل از مقالات در حوزه‌های مختلف علمی را به صورت سالانه منتشر می‌کند. داده‌های مورد استفاده مربوط به آخرین گزارش موجود (تا سال ۲۰۲۵) از این پایگاه بوده و اطلاعات آماری مربوط به ۲۷ حوزه علمی را دربر می‌گیرد که شامل تعداد مقالات منتشرشده، فراوانی نشریات و ارزش دلاری برآورد شده برای هر حوزه است.

داده‌های آماری فوق، به منظور تحلیل توصیفی به کار گرفته شده و نتایج آن در قالب جدول طبقه‌بندی شده و نمودارهای مقایسه‌ای در بخش تحلیل یافته‌ها ارائه می‌شود. تحلیل این داده‌ها با هدف شناسایی حوزه‌های دارای پتانسیل بالای اقتصادی، بررسی تمرکز موضوعی و تعیین اولویت‌های راهبردی برای سیاست‌گذاری و حمایت از نشریات علمی ایران صورت گرفته است. افزون بر این، مقایسه‌ای تطبیقی میان داده‌های نشریات ایرانی و عملکرد نشریات برخی کشورهای منتخب در حوزه اقتصاد نشر نیز انجام شده تا وضعیت نسبی ایران در زمینه دیپلماسی علمی و نشر بین‌المللی روشن گردد.

در مرحله تحلیل، از روش تفسیر توصیفی برای استنتاج معنادار از داده‌ها استفاده شده است. این تحلیل ضمن تبیین وضعیت موجود، به استخراج فرصت‌ها، چالش‌ها و راهکارهای ممکن برای ارتقای نقش و جایگاه نشریات علمی ایرانی در زنجیره جهانی دانش نیز خواهد پرداخت. با اتکا به این روش‌شناسی، تلاش شده است تا تلفیقی از شواهد آماری، داده‌های علم‌سنجی و تحلیل نظری برای دستیابی به درک جامع‌تری از نقش نشریات علمی در اقتصاد دانش‌محور و دیپلماسی علمی حاصل گردد.

یافته‌های پژوهش

پاسخ به پرسش اول پژوهش

جایگاه نشریات علمی در اقتصاد جهانی دانش چگونه است؟

در ساختار فراگیر بین‌المللی علم، نشریات علمی جایگاهی فراتر از ابزار ثبت و اشاعه دانش یافته‌اند و به نهادی بنیادین در شکل‌دهی به ساختار اقتصاد جهانی دانش بدل شده‌اند. این نشریات نه تنها مسئول هدایت جریان‌های اطلاعاتی و دانش پژوهی هستند، بلکه به یکی از مهم‌ترین معیارهای سنجش قدرت علمی کشورها و مؤسسات پژوهشی تبدیل شده‌اند. جایگاه یک کشور در نقشه جهانی علم به شدت وابسته به تعداد، کیفیت و تأثیرگذاری نشریات علمی آن است؛ انتشار در نشریات بین‌المللی نمایه‌شده در اسکوپوس و وب آو ساینس به‌طور مستقیم رتبه علمی دانشگاه‌ها، نرخ استناد، شاخص‌های علم‌سنجی و دیپلماسی علمی را تقویت می‌کند (Zhang et al., 2022; Halevi, 2021).

با گسترش سریع تولید دانش، نشریات علمی به «دروازه‌های ورود» به زنجیره ارزش دانش جهانی تبدیل شده‌اند. پژوهشگران برای اثربخشی ناچارند در نشریات با ضریب تأثیر بالا، دسترسی گسترده و مخاطب بین‌المللی منتشر کنند. کشورهایی که نشریات قدرتمند و پرنفوذ دارند، از نظر علمی و اقتصادی در موقعیت برتر قرار می‌گیرند؛ این نشریات علاوه بر افزایش اعتبار علمی، منبعی برای جذب

درآمد خارجی، حمایت‌های پژوهشی بین‌المللی و تقویت ارتباطات میان‌فرهنگی اند (Souza, 2024; Pattinson, 2025). الگوهای اقتصادی انتشار، یکی از مدل‌های اصلی، «دسترسی باز» است؛ در این مدل هزینه‌ها غالباً از طریق «هزینه پردازش مقاله (APC)» توسط نویسنده یا حامی پژوهش تأمین می‌شود. گرچه OA به گسترش دسترسی کمک کرده است، اما بار مالی APC برای پژوهشگران کشورهای کم‌درآمد افزایش یافته و در برخی نشریات به چند هزار دلار می‌رسد که برابری فرصت انتشار را مخدوش می‌کند و تمرکز را به سود پژوهشگران شمال جهانی می‌افزاید (Jain et al., 2021; Pourret, 2021; Ellers et al., 2017). در کنار آن، مدل اشتراک‌محور (پرداخت حق اشتراک توسط مؤسسات و کتابخانه‌ها) همچنان رایج و برای ناشران سودآور است، اما از منظر عدالت دسترسی مورد انتقاد قرار می‌گیرد (Wood et al., 2021). مدل ترکیبی نیز که بخشی OA و بخشی اشتراکی است، عملاً هزینه‌های مضاعفی بر نویسندگان و خوانندگان تحمیل کرده و مورد نقد پژوهشگران و سیاست‌گذاران است (Pooley, 2021).

تجربه کشورها. هلند با مذاکرات فراگیر و چارچوب‌های شفاف OA، هم هزینه‌ها را کنترل و هم جایگاه علمی خود را تثبیت کرده است (Pandita & Singh, 2023). آلمان از طریق Projekt DEAL توافقات راهبردی با ناشران بزرگ ایجاد کرده تا پژوهشگران بدون پرداخت مستقیم منتشر کنند و هزینه‌ها از قراردادهای ملی تأمین شود (Domingo, 2024). چین نیز با سرمایه‌گذاری زیرساختی و حمایت از نشریات داخلی/بین‌المللی و ترغیب به انتشار مقالات با تأثیر بالا، سهم خود را در تولید علم افزایش داده است (Pattinson & Currie, 2025). قدر مشترک این الگوها، همسویی سیاست‌گذاری علمی با راهبردهای اقتصاد نشر و تبدیل نشریات به زیرساخت‌های علمی-اقتصادی-دیپلماتیک است (Simard, 2021; Guedes, 2025).

پیوند علم‌سنجی و درآمد. میان درآمدزایی نشریات و شاخص‌های عملکرد علمی رابطه‌ای مستقیم مشاهده می‌شود: هرچه شاخص تأثیر، چارک بهتر و نرخ استناد بالاتر باشد، جذب نویسندگان بین‌المللی، امکان اخذ APC بالاتر و تقاضا برای انتشار بیشتر است؛ این چرخه خودتقویت‌کننده کیفیت-درآمد-نفوذ را شکل می‌دهد. افزایش درآمد نیز سرمایه‌گذاری در سردبیری تمام‌وقت، زیرساخت دیجیتال و جذب داوران متخصص را ممکن می‌کند و به ارتقای کیفیت می‌انجامد (Beasley, 2016; Budzinski et al., 2020). در سطح نهادی، دانشگاه‌های پیشرو نشریات را جزئی از اکوسیستم نوآوری خود می‌دانند و برای روابط بین‌المللی، تعامل دانشگاه-صنعت و جذب منابع مالی خارجی از آن‌ها بهره می‌گیرند؛ تشکیل کنسرسیوم‌های انتشاراتی برای انتشار رایگان/کم‌هزینه در کشورهای درحال توسعه نیز به گسترش دامنه اثر و تقویت برند دانشگاهی کمک کرده است (Ghamandi, 2018).

وضعیت ایران و شواهد داده‌محور. با وجود رشد کمی نشریات، فاصله معناداری با الگوهای موفق بین‌المللی در درآمدزایی (به‌ویژه از محل APC) و نقش آفرینی جهانی وجود دارد و بسیاری از نشریات به حمایت‌های دولتی متکی‌اند. برای سیاست‌گذاری کارآمد، تحلیل آماری وضعیت نشریات ایران ضروری است. بر پایه آمار استخراج‌شده از سایمگو (Souza, 2024)، تصویری از ظرفیت‌ها، تمرکز حوزه‌ها و سهم نسبی هر رشته ترسیم می‌شود:

جدول ۱. توزیع ارزش دلاری نشریات علمی ایران به تفکیک حوزه

در یک نگاه کلی، حوزه پزشکی با اختلاف چشم‌گیر بیشترین تولید مقاله و بیشترین ارزش دلاری را دارد؛ با بیش از ۸۰۷۶ مقاله و بیش از ۱۰۰ میلیون دلار (≈ ۵۱,۵٪ ارزش کل). پس از آن، مهندسی و سلامت به‌ترتیب با ۲۶ میلیون و ۱۵ میلیون دلار در جایگاه دوم و سوم‌اند؛ تمرکز ارزش اقتصادی در این سه حوزه بالاست (شکل ۱).

شکل ۲. عدم همخوانی کمیت-ارزش در برخی حوزه‌ها

مثلاً کشاورزی با ۲۰۲۸ مقاله ≈ ۱۸ میلیون دلار، درحالی‌که داروسازی با ≈ ۱۱۵۵ مقاله ≈ ۱۶ میلیون دلار ایجاد کرده است. این شکاف می‌تواند ناشی از تفاوت مدل‌های نشر، نمایه‌سازی بین‌المللی، مشارکت نویسندگان خارجی و اعتبار نشریات باشد.

شکل ۳. بازده حوزه‌ها با تعداد نشریه کمتر

داروسازی و بیوشیمی با >۲۵ نشریه بیش از ۱۳ میلیون دلار ارزش ثبت کرده‌اند؛ در مقابل، هنر، چندرشته‌ای و علوم اقتصادی سهم اندکی دارند (مثلاً اقتصاد: ۲ نشریه، ۸۴ مقاله، >۷۰۰ هزار دلار).

از منظر میانگین ارزش دلاری هر مقاله، حوزه‌هایی مانند بیوشیمی، داروسازی و ایمونولوژی پیشرو هستند؛ نشان می‌دهد کیفیت نشریه، نوع نمایه‌سازی، مشارکت بین‌المللی و حوزه تخصصی بر درآمدزایی اثر گذارند و ۵ حوزه نخست <۷۰٪ ارزش کل را تشکیل می‌دهند؛ این تمرکز فرصتی برای بهینه‌سازی سرمایه‌گذاری و تهدیدی برای نادیده گرفتن حوزه‌های بالقوه است. نتیجه توصیفی جایگاه ایران، با وجود عملکرد کمی قابل قبول در برخی زمینه‌ها، از منظر درآمدزایی علمی و نقش آفرینی در زنجیره جهانی دانش فاصله معناداری با

کشورهای پیشرو وجود دارد؛ به‌ویژه که ایران با < 370 نشریه نمایه‌شده در اسکوپوس هنوز مشارکت بین‌المللی محدود در محتوای خود دارد و مقالات عمدتاً از نویسندگان داخلی دریافت می‌شود (شکل ۴). افزایش سهم نویسندگان بین‌المللی (به‌ویژه کشورهای هدف دیپلماسی منطقه‌ای/پیوند فرهنگی-زبانی)، سیاست‌های تشویقی برای مقالات مشترک، تسهیلات زبانی-ساختاری در سامانه‌ها و داوری بین‌المللی می‌تواند اعتبار، شبکه‌های علمی و دیپلماسی علمی را ارتقا دهد (Souza, 2024؛ Pooley, 2021).

در نهایت، برآورد شما نشان می‌دهد ارزش دلاری نشریات ایرانی ≈ 200 میلیون دلار، یعنی تنها 0.3% از ارزش دلاری کل نشریات دنیا (≈ 53 میلیارد دلار)؛ درحالی‌که ایران 1.2% از تولید علم دنیا را دارد. این شکاف بیانگر عقب‌ماندگی ≈ 7 برابری در بهره‌مندی از ارزش اقتصادی نشر بین‌المللی است؛ و به‌سبب محدودیت‌های ساختاری/نهادی، حتی منافع همین 200 میلیون دلار نیز کمتر از ظرفیت بالقوه محقق می‌شود. این شواهد جایگاه کنونی ایران را در اقتصاد جهانی دانش تبیین می‌کند و ضرورت اصلاحات را نشان می‌دهد.

پاسخ به پرسش دوم پژوهش

چه شکاف‌هایی میان سهم تولید علم ایران و بهره‌مندی آن از اقتصاد جهانی نشر وجود دارد؟

تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که میان جایگاه کمی ایران در تولید علم و میزان بهره‌مندی آن از اقتصاد جهانی نشر، شکافی معنادار و چندبعدی وجود دارد. ارزش دلاری نشریات ایرانی نمایه‌شده در پایگاه اسکوپوس حدود 200 میلیون دلار برآورد می‌شود، درحالی‌که کل بازار جهانی مجلات علمی حدود 53 میلیارد دلار ارزش دارد. به بیان دیگر، سهم ایران تنها 0.3% درصد از اقتصاد جهانی نشر را تشکیل می‌دهد، درحالی‌که سهم آن در تولید علم حدود 2.1% درصد است؛ این نسبت نشانگر عقب‌ماندگی هفت‌برابری ایران در بهره‌مندی اقتصادی از نظام نشر بین‌المللی است. افزون بر این، به دلیل محدودیت‌های ساختاری و نهادی، منافع واقعی ناشی از همین 200 میلیون دلار نیز کمتر از ظرفیت بالقوه محقق می‌شود.

این شکاف در سه سطح قابل تحلیل است. نخست، در بعد نهادی و مالی، فقدان چارچوب شفاف برای پرداخت و دریافت ارزی هزینه پردازش مقالات (APC)، محدودیت‌های بانکی و نبود سازوکار استاندارد برای تراکنش‌های بین‌المللی، مانع شکل‌گیری مدل‌های پایدار درآمدی برای نشریات ایرانی شده است. تکیه صرف بر حمایت‌های مقطعی دانشگاهی و دولتی، امکان برنامه‌ریزی بلندمدت را از مجلات سلب کرده است (Simard, 2021؛ Domingo, 2024؛ Pooley, 2021). دوم، از منظر جایگاه علمی و نمایه‌سازی، بخش قابل توجهی از نشریات ایرانی در چارک‌های پایین‌تر قرار دارند و نرخ استناد بین‌المللی آن‌ها کمتر از میانگین جهانی است. ضعف در استقرار استانداردهای فنی مانند DOI، ORCID، XML استاندارد، Crossref و Altmetrics نیز سبب کاهش مرئیت و ارزش‌افزوده اقتصادی می‌شود (Pourret, 2021؛ Domingo, 2024). سوم، در بعد بین‌المللی‌سازی، سهم نویسندگان و داوران خارجی در نشریات ایرانی پایین است و شبکه‌های همکاری علمی محدود باقی مانده‌اند؛ بنابراین، بازار تقاضای بین‌المللی برای انتشار در این مجلات کوچک و ناپایدار است (Souza, 2024؛ Pooley, 2021).

از منظر علم‌سنجی، رابطه‌ای مستقیم میان شاخص‌های تأثیرگذاری علمی و بازده اقتصادی نشریات وجود دارد. مجلاتی که از نظر استناد و رتبه SJR عملکرد بهتری دارند، قادرند نویسندگان بین‌المللی بیشتری جذب کرده، هزینه پردازش مقاله بالاتری دریافت کنند و به چرخه خودتقویت‌کننده کیفیت و درآمد وارد شوند (Beasley, 2016؛ Budzinski et al., 2020). در مقابل، نشریات با شاخص‌های پایین‌تر در دام کم‌مرئیتی، کاهش تقاضا و ضعف اقتصادی گرفتار می‌شوند.

توزیع ارزش اقتصادی نشریات ایرانی در حوزه‌های علمی نیز نابرابر است. بر اساس داده‌های پایگاه Scimago، حوزه پزشکی با بیش از 8076 مقاله و ارزشی بالغ بر 100 میلیون دلار، حدود 51.5% درصد از کل ارزش دلاری نشریات ایران را تشکیل می‌دهد. پس از آن، مهندسی با حدود 26 میلیون دلار و سلامت با 15 میلیون دلار در رتبه‌های بعدی قرار دارند (شکل ۱ و جدول ۱). در مقابل، برخی حوزه‌ها با وجود تولید مقاله بالا، بازده اقتصادی پایینی دارند. برای مثال، کشاورزی با بیش از 2028 مقاله تنها 18 میلیون دلار ارزش دارد، درحالی‌که داروسازی با 1155 مقاله حدود 16 میلیون دلار ارزش ایجاد کرده است (شکل ۲). این تفاوت، ناشی از تفاوت در مدل‌های نشر، میزان نمایه‌سازی بین‌المللی و مشارکت نویسندگان خارجی است. همچنین برخی حوزه‌ها مانند داروسازی و بیوشیمی، با وجود تعداد کم نشریه (کمتر از 25 عنوان)، بازده اقتصادی بالایی داشته‌اند، درحالی‌که حوزه‌هایی مانند اقتصاد با دو نشریه و کمتر از 700 هزار دلار ارزش اقتصادی، سهم ناچیزی دارند (شکل ۳).

در مجموع، می‌توان گفت با وجود بیش از 370 نشریه نمایه‌شده در اسکوپوس (شکل ۴)، مشارکت بین‌المللی اندک در تألیف و داوری،

ضعف در زیرساخت‌های استاندارد نشر و محدودیت‌های ارزی در اخذ APC، مانع از رشد متناسب سهم اقتصادی ایران با سهم تولید علمی آن شده است (Souza, 2024؛ Pooley, 2021؛ Domingo, 2024؛ Simard, 2021).

پاسخ به پرسش سوم پژوهش

چه عوامل نهادی، فناورانه و ساختاری مانع ارتقای بین‌المللی نشریات علمی ایران شده‌اند؟

موانع موجود در مسیر ارتقای بین‌المللی نشریات علمی ایران را می‌توان در شش محور اصلی طبقه‌بندی کرد. نخست، در بعد نهادی و مالی، نشریات ایرانی با محدودیت‌های جدی در دریافت هزینه پردازش مقالات از نویسندگان خارجی مواجه‌اند. نبود مسیرهای رسمی برای پرداخت ارزی و تحریم‌های بانکی، موجب شده است نشریات نتوانند از مدل‌های متداول اقتصاد نشر در جهان بهره‌مند شوند (Simard, 2021؛ Domingo, 2024؛ Pooley, 2021). این مسئله، در کنار وابستگی به حمایت‌های موقتی دانشگاه‌ها، مانع شکل‌گیری استقلال مالی و پایداری اقتصادی شده است.

دوم، ضعف در زیرساخت‌های فناورانه و استانداردسازی فنی از موانع اصلی است. پیاده‌سازی ناقص سامانه‌های XML، ORCID، DOI، Crossref و Altmetrics موجب می‌شود نشریات ایرانی در نظام نمایه‌سازی بین‌المللی جایگاه محدودی داشته باشند (Domingo, 2024؛ Pourret, 2021). نبود پلتفرم ملی یکپارچه نشر نیز باعث پراکندگی سامانه‌ها و افت کارایی در فرایند داوری، تولید و انتشار مقالات شده است.

سوم، ساختار سردبیری و داوری نشریات از نظر تنوع بین‌المللی ناکافی است. حضور اندک داوران و اعضای هیأت تحریریه خارجی، فرآیند داوری ناهمسان و زمان‌بر، و فقدان آموزش حرفه‌ای داوران، موجب کاهش اعتماد و تمایل نویسندگان بین‌المللی به انتشار در مجلات ایرانی شده است (Souza, 2024؛ Pooley, 2021).

چهارم، چالش‌های زبانی نیز در سطح کیفی نگارش مقالات و ویراستاری تخصصی قابل توجه است. ضعف در ویرایش علمی و زبان انگلیسی بسیاری از نشریات، از جمله موانع اصلی نمایه‌سازی در پایگاه‌های بین‌المللی مانند Scopus و Web of Science است (Jain et al., 2021).

پنجم، کمبود داده‌های علم‌سنجی و ضعف در تحلیل‌های مبتنی بر شواهد، تصمیم‌گیری مؤثر را محدود می‌کند. بسیاری از مدیران نشریات به ابزارهایی چون Scopus Analytics یا InCites دسترسی ندارند، در حالی که ناشران جهانی از داده‌کاوی و یادگیری ماشینی برای پیش‌بینی روندهای پژوهشی استفاده می‌کنند (Wood et al., 2021؛ Halevi & Walsh, 2021).

در نهایت، نشریات ایرانی در محیطی رقابتی نابرابر با ناشران بزرگ بین‌المللی مانند Elsevier، Springer Nature، Wiley و Taylor & Francis فعالیت می‌کنند. این ناشران با در اختیار داشتن شبکه‌های توزیع جهانی، برندهای معتبر و قراردادهای اشتراک چندساله، بخش عمده بازار جهانی نشر را در اختیار دارند (Budzinski et al., 2020؛ Ghamandi, 2018). در نتیجه، نشریات ایرانی حتی در صورت نمایه‌شدن نیز به‌سختی در ویرتین جهانی علم دیده می‌شوند.

ترکیب این موانع نهادی، فناورانه، زبانی و رقابتی، موجب می‌شود که نشریات ایرانی با وجود رشد کمی چشمگیر، از نظر مرئیت، استناد و سهم اقتصادی در سطحی پایین‌تر از ظرفیت علمی کشور قرار گیرند. به بیان دیگر، چرخه‌ی علی «ضعف زیرساختی → مرئیت پایین → کاهش مشارکت بین‌المللی → درآمد کمتر» موجب تثبیت جایگاه حاشیه‌ای نشریات در نظام نشر جهانی می‌شود. عبور از این وضعیت، نیازمند بازطراحی بنیادین در ساختارهای مالی، فناوری و سیاست‌گذاری علمی کشور است.

پاسخ به پرسش چهارم پژوهش

الگوهای موفق جهانی در حوزه اقتصاد نشر و دیپلماسی علمی چه درس‌هایی برای نشریات علمی ایران دارند؟

در بررسی الگوهای موفق جهانی در حوزه اقتصاد نشر و دیپلماسی علمی، می‌توان مشاهده کرد که کشورهایی همچون هلند، آلمان و چین توانسته‌اند از طریق توسعه و بین‌المللی‌سازی نشریات علمی خود به قدرت‌های علمی و اقتصادی در حوزه نشر تبدیل شوند. هلند به عنوان یکی از کشورهای پیشرو در سیاست‌های دسترسی آزاد، از طریق مذاکرات گسترده با ناشران بین‌المللی و تدوین چارچوب‌های شفاف برای انتشار مقالات به صورت Open Access توانسته است هزینه‌های انتشار را کنترل کرده و جایگاه علمی خود را در اروپا تثبیت کند (Pandita & Singh, 2023). آلمان نیز با اجرای ابتکار Projekt DEAL، توافقاتی راهبردی با ناشران بزرگ بین‌المللی

برقرار کرده است که بر اساس آن پژوهشگران آلمانی بدون پرداخت مستقیم هزینه انتشار قادر به چاپ مقاله در نشریات معتبر جهانی هستند و هزینه‌ها از محل قراردادهای ملی پرداخت می‌شود (Domingo, 2024). چین نیز با سرمایه‌گذاری گسترده در زیرساخت‌های علمی، حمایت از نشریات داخلی و ترغیب پژوهشگران به انتشار در نشریات با ضریب تأثیر بالا، سهم خود را در تولید علم جهانی به طور چشمگیری افزایش داده است (Pattinson & Currie, 2025).

وجه مشترک در میان این کشورها، همسویی سیاست‌گذاری علمی با راهبردهای اقتصاد نشر است. این کشورها نشریات علمی را نه تنها به عنوان بستری برای نشر دانش، بلکه به منزله یک زیرساخت اقتصادی و دیپلماتیک در نظر گرفته‌اند. آن‌ها با استانداردسازی فرآیندهای داوری، بین‌المللی‌سازی هیأت تحریریه، نمایه‌سازی در پایگاه‌های معتبر و شفاف‌سازی سیاست‌های انتشار، نشریات خود را به برندهای علمی تبدیل کرده‌اند که هم نقش اقتصادی دارند و هم ابزار دیپلماسی علمی محسوب می‌شوند (Simard, 2021; Guedes, 2025).

از نظر مدل‌های اقتصادی، تجربه جهانی نشان می‌دهد که سه الگوی عمده برای تأمین مالی نشریات علمی وجود دارد: مدل دسترسی باز (Open Access)، مدل اشتراکی و مدل ترکیبی. در مدل دسترسی باز، محتوای علمی برای همه آزاد است و هزینه‌ها از طریق پرداخت هزینه پردازش مقاله (APC) توسط نویسندگان یا حامیان پژوهشی تأمین می‌شود (Pourret, 2021; Jain et al., 2021). این مدل در کنار گسترش عدالت علمی، به توسعه نشر آزاد دانش کمک کرده است، هرچند هزینه‌های بالای APC در برخی مجلات موجب نابرابری میان پژوهشگران کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه شده است (Ellers et al., 2017). در مقابل، مدل اشتراکی همچنان برای ناشران بزرگ سودآور است، اما از منظر عدالت در دسترسی مورد انتقاد قرار دارد (Wood et al., 2021). مدل ترکیبی نیز با ادغام دو شیوه قبلی، گرچه انعطاف بیشتری دارد، ولی به دلیل تحمیل هزینه‌های دوگانه به نویسندگان و مؤسسات علمی، از سوی بسیاری از پژوهشگران مورد نقد قرار گرفته است (Pooley, 2021).

کشورهای موفق در حوزه اقتصاد نشر با تمرکز بر حمایت‌های دولتی، نهادسازی اقتصادی و ایجاد چارچوب‌های مشارکتی، توانسته‌اند میان حفظ دسترسی آزاد به علم و پایداری مالی تعادل برقرار کنند. برای مثال، دولت‌های آلمان و هلند با استفاده از قراردادهای ملی، پرداخت هزینه‌های انتشار را برعهده گرفته‌اند تا پژوهشگران بدون دغدغه مالی در نشریات معتبر منتشر کنند. این اقدام نه تنها موجب افزایش نرخ استناد و دیده‌شدن مقالات شده است، بلکه جایگاه علمی کشور را نیز در سطح بین‌المللی ارتقا داده است (Domingo, 2024).

از منظر دیپلماسی علمی نیز تجربه کشورهای موفق نشان می‌دهد که نشریات علمی فراتر از رسانه‌های علمی، ابزاری مؤثر برای تقویت همکاری‌های بین‌المللی و ارتقای وجهه علمی کشورها هستند. بسیاری از نشریات معتبر جهان با انتشار ویژه‌نامه‌های مشترک میان دانشگاه‌ها و انجمن‌های علمی کشورهای مختلف، زمینه تعاملات علمی فرامرزی را فراهم کرده‌اند (Halevi & Walsh, 2021). این ویژه‌نامه‌ها معمولاً بر موضوعات جهانی همچون تغییرات اقلیمی، سلامت عمومی، انرژی‌های نو و فناوری‌های نوظهور تمرکز دارند و از آن طریق به افزایش نرخ استناد، جذب نویسندگان بین‌المللی و ارتقای شاخص‌های علم‌سنجی کمک می‌کنند (Pandita & Singh, 2023; Guedes, 2025).

یکی دیگر از ویژگی‌های مشترک این کشورها، سرمایه‌گذاری وسیع بر فناوری‌های نوین نشر است. استفاده از سامانه‌های مدیریت یکپارچه، تخصیص DOI و ORCID، تولید فایل‌های XML استاندارد برای نمایه‌سازی در پایگاه‌هایی چون Scopus و PubMed، و بهره‌گیری از ابزارهای CrossRef و Altmetrics به شفافیت و سرعت فرایند داوری و انتشار افزوده است (Domingo, 2024; Pourret, 2021). همچنین، به کارگیری هوش مصنوعی در فرآیند غربال‌گری، ارزیابی اولیه مقالات، تشخیص مشابهت‌ها و تحلیل روندهای پژوهشی، در بسیاری از نشریات بین‌المللی به ارتقای کیفیت و بهره‌وری منجر شده است (Pattinson & Currie, 2025; Halevi, 2021).

علاوه بر این، همکاری با انجمن‌های علمی بین‌المللی یکی از ارکان مهم موفقیت در جهانی‌سازی نشریات است. این انجمن‌ها نقش کلیدی در استانداردسازی علمی، آموزش ویراستاران و گسترش شبکه‌های تخصصی دارند و حضور آن‌ها در ترکیب هیأت تحریریه و فرایند داوری نشریات، اعتبار علمی نشریه را افزایش می‌دهد (Jain, 2021; Guedes, 2025).

سیاست‌گذاری‌های حمایتی دولت‌ها در کشورهای پیشرو نشان می‌دهد که توسعه نشریات علمی جهانی بدون پشتوانه‌ی نهادی و حمایت مالی هدفمند امکان‌پذیر نیست. دولت‌ها در این کشورها نشریات را بخشی از قدرت نرم علمی خود می‌دانند و بودجه‌ای مشخص برای ارتقای آن‌ها در سطح بین‌المللی اختصاص می‌دهند. این رویکرد سبب شده است که نشریات علمی به ابزارهای مؤثر در دیپلماسی علمی،

برند ملی و تولید ثروت دانشی تبدیل شوند (Halevi, 2021; Sohani et al., 2024).

بنابراین، درس اصلی برای نشریات علمی ایران آن است که جهانی سازی در حوزه نشر صرفاً با افزایش تعداد مجلات یا مقالات ممکن نمی شود، بلکه مستلزم پیوند نظام مند میان علم، اقتصاد و دیپلماسی است. کشورهایی موفق خواهند بود که نشریات علمی را به مثابه نهادی راهبردی و اقتصادی در نظر گرفته و برای آن زیرساخت فناورانه، مدل اقتصادی پایدار و شبکه بین المللی معتبر فراهم کنند.

پاسخ به پرسش پنجم پژوهش

چه راهبردهایی می توانند به بهبود جایگاه علمی، اقتصادی و بین المللی نشریات علمی ایران کمک کنند؟

برای ارتقای جایگاه نشریات علمی ایران در زنجیره جهانی ارزش دانش، مجموعه ای از راهبردهای علمی، فناورانه، نهادی و سیاستی باید به صورت هم افزا طراحی و اجرا شود. نخستین گام در این مسیر، بین المللی سازی ساختار هیأت تحریریه نشریات علمی است. یکی از ضعف های اساسی در اغلب نشریات ایرانی، حضور محدود یا صرفاً نمادین اعضای خارجی در ترکیب هیأت تحریریه است، در حالی که در نشریات بین المللی معتبر معمولاً بیش از نیمی از اعضا از کشورهای مختلف انتخاب می شوند. این تنوع جغرافیایی و علمی عامل مهمی در جلب اعتماد جامعه علمی جهانی و ارتقای نمایه سازی نشریات به شمار می رود. (Pattinson & Currie, 2025) در ایران، بیشتر سردبیران و اعضای هیأت تحریریه از یک یا چند مؤسسه داخلی انتخاب می شوند که این امر به ایجاد حلقه های بسته مدیریتی، تکرار موضوعات و محدودیت در جذب نویسندگان بین المللی می انجامد. دعوت از پژوهشگران برجسته بین المللی به ویژه از کشورهای که در مؤسسات نمایه شده فعالیت دارند، می تواند کیفیت علمی و اعتبار نشریات ایرانی را افزایش دهد. (Souza, 2024) در این مسیر، استفاده از ظرفیت نخبگان ایرانی مقیم خارج از کشور و ارائه مشوق های حرفه ای و مالی به آن ها نیز اهمیت ویژه ای دارد.

گام دوم، تقویت پایداری مالی نشریات علمی از طریق توسعه مدل های درآمدی متنوع است. در نظام بین المللی، رایج ترین مدل اقتصادی نشریات، دریافت هزینه پردازش مقاله یا Article Processing Charge است که از سوی نویسندگان یا حامیان علمی پرداخت می شود. بسیاری از نشریات بین المللی از محل این درآمد نه تنها هزینه های داوری و ویراستاری را پوشش می دهند، بلکه سرمایه گذاری در زیرساخت و جذب داوران متخصص را نیز تأمین می کنند (Beasley, 2016)؛ (Budzinski, 2020) اجرای این مدل در ایران نیازمند فراهم سازی بسترهای حقوقی برای پرداخت های ارزی، ایجاد حساب های بین المللی و سامانه های پرداخت دیجیتال سازگار با استانداردهای جهانی است. علاوه بر این، مدل های درآمدی دیگری نیز در سطح جهانی وجود دارند که می تواند مورد الگوبرداری قرار گیرد، مانند مشارکت در پروژه های مشترک با دانشگاه های خارجی، انتشار ویژه نامه های موضوعی با حمایت نهادهای علمی جهانی، دریافت حمایت مالی از مؤسسات بین المللی یا ارائه خدمات ترجمه و ویراستاری به نویسندگان خارجی (Wood et al., 2021)؛ (Pooley, 2021). طراحی مدل های ترکیبی که شامل دریافت درآمد از نویسنده، حامی پژوهش و کاربر نهایی باشد می تواند پایداری اقتصادی نشریات را تضمین کند.

در کنار اصلاح ساختار مالی، تحول فناورانه نیز از ضروریات غیرقابل انکار است. در دنیای امروز، توسعه نشر علمی بدون بهره گیری از فناوری های نوین و زیرساخت های دیجیتال پیشرفته ممکن نیست. استفاده از پلتفرم های نشر باز، بهره گیری از سامانه های مدیریت داوری و تولید خود کار خروجی های استاندارد XML برای پایگاه های بین المللی، و تخصیص DOI و ORCID به هر مقاله، از الزامات بنیادی ارتقای نشریات است (Domingo, 2024)؛ (Pourret, 2021) در این میان، فناوری های نو ظهوری مانند بلاک چین نیز می توانند در شفافیت و اصالت مقالات نقش مؤثری داشته باشند؛ زیرا با ثبت غیرقابل تغییر داده ها، از سرقت علمی یا ویرایش های غیرمجاز جلوگیری می کنند. افزون بر آن، استفاده از ابزارهای هوش مصنوعی برای غربالگری اولیه، شناسایی مشابهت ها، انتخاب داوران متناسب با حوزه تخصصی و تحلیل روندهای استنادی می تواند سرعت و دقت فرآیند نشر را به طور چشمگیری افزایش دهد (Pandita & Singh, 2023; Halevi, 2021).

راهبرد دیگر، توسعه همکاری های بین المللی در قالب تعامل با انجمن ها و نهادهای علمی جهانی است. تجربه نشریات موفق نشان می دهد که پیوند ساختاری میان مجلات علمی و انجمن های تخصصی سبب افزایش کیفیت، اعتبار و نفوذ علمی می شود. همکاری با این انجمن ها می تواند در زمینه هایی چون انتشار ویژه نامه های مشترک، داوری بین المللی، آموزش ویراستاران و تبادل تجربیات علمی صورت گیرد (Jain, 2021)؛ (Guedes, 2025). افزون بر این، حضور فعال در کنفرانس های علمی بین المللی و جذب اعضای تحریریه از کشورهای مختلف می تواند شبکه ارتباطی و ارجاعات بین المللی نشریات ایرانی را گسترش دهد (Souza, 2024).

حمایت سیاست گذارانه دولت از نشریات راهبردی نیز نقش مهمی در جهانی سازی آن ها دارد. در بسیاری از کشورها، دولت ها بخشی

از بودجه علم و فناوری را به حمایت از نشریات علمی با پتانسیل جهانی اختصاص می‌دهند. این نشریات در واقع بازوهای دیپلماسی علمی و ابزار برندینگ علمی کشور محسوب می‌شوند (Sohani et al., 2024؛ Halevi, 2021). در ایران نیز لازم است شورای راهبری ویژه‌ای با مشارکت وزارت علوم، وزارت بهداشت، معاونت علمی و انجمن‌های تخصصی برای هدایت برنامه جهانی‌سازی نشریات علمی تشکیل شود. حمایت‌های دولت می‌تواند شامل معافیت‌های مالیاتی برای درآمدهای ارزی، تسهیل پرداخت‌های بین‌المللی، ارائه زیرساخت‌های نشر دیجیتال و آموزش سردبیران باشد.

همچنین بر اساس «قانون حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان و تجاری‌سازی نوآوری‌ها»، پیشنهاد می‌شود مرکز نشر دانشگاهی و مؤسسه سمت با همکاری بخش خصوصی اقدام به تأسیس شرکت‌های دانش‌بنیان انتشاراتی کنند. در این الگو، دولت می‌تواند با سهام‌داری محدود و نقش راهبری علمی، نظارت و هدایت را برعهده گیرد، در حالی که سرمایه و نوآوری از سوی بخش خصوصی تأمین شود. چنین ساختاری با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین نشر، استانداردهای بین‌المللی و شبکه‌های توزیع جهانی، زمینه‌ساز ورود نشریات علمی ایران به اقتصاد جهانی نشر خواهد شد.

در نهایت، راهبردهای فوق در صورتی موفق خواهند بود که میان فناوری، اقتصاد، و سیاست‌گذاری علمی هماهنگی وجود داشته باشد. دستیابی به جایگاه شایسته در زنجیره جهانی دانش تنها از مسیر تلفیق اقدامات فناورانه، ارتقای کیفیت علمی، توسعه تعاملات بین‌المللی و طراحی نظام حمایتی پایدار امکان‌پذیر است. نشریات علمی ایران باید از حالت ابزارهای اطلاع‌رسانی صرف خارج شوند و به نهادهایی تبدیل گردند که هم قدرت علمی تولید می‌کنند و هم درآمد، تعامل و اعتبار بین‌المللی. تحقق این چشم‌انداز می‌تواند زمینه‌ساز ارتقای نقش ایران در اقتصاد جهانی دانش و شکل‌گیری نظام نشر دانش‌بنیان و رقابت‌پذیر در سطح منطقه و جهان باشد.

پاسخ به پرسش ششم پژوهش

نقش هوش مصنوعی و سامانه‌های یکپارچه نشر در استانداردسازی و بین‌المللی‌سازی نشریات علمی ایران چیست؟

تحولات اخیر در حوزه هوش مصنوعی و یادگیری ماشینی فرصت‌های نوینی را برای ارتقای استانداردها و افزایش بهره‌وری در فرایندهای نشر علمی فراهم کرده است. بهره‌گیری هوشمندانه از این فناوری‌ها، در صورتی که همراه با رعایت اصول اخلاق پژوهشی و استانداردهای بین‌المللی باشد، می‌تواند در بهبود کیفیت، سرعت و کارآمدی فرایندهای داوری و انتشار مقالات نقش چشمگیری ایفا کند. در واقع، هوش مصنوعی امروز نه فقط یک ابزار کمکی، بلکه به منزله یک «زیرساخت توانمندساز» برای جهانی‌سازی نشریات علمی شناخته می‌شود. این فناوری از طریق تحلیل زبان طبیعی، داده‌کاوی و پیش‌بینی روندهای پژوهشی، به مدیران اجرایی و سردبیران نشریات کمک می‌کند تا تصمیم‌های دقیق‌تر، سریع‌تر و مبتنی بر داده اتخاذ کنند.

یکی از مهم‌ترین کاربردهای هوش مصنوعی در نشر علمی، غربال‌گری اولیه مقالات است. با استفاده از الگوریتم‌های پردازش زبان طبیعی، سیستم‌های هوشمند قادرند میزان مشابهت متون را شناسایی کرده و موارد احتمالی سرقت علمی را پیش از ورود به مرحله داوری انسانی تشخیص دهند. این امر علاوه بر صرفه‌جویی در زمان و هزینه، موجب ارتقای شفافیت و سلامت علمی نیز می‌شود. از سوی دیگر، الگوریتم‌های یادگیری ماشینی می‌توانند انطباق مقالات با دستورالعمل‌های نشریه، ساختار استاندارد نگارش و کیفیت زبان علمی را به‌طور خودکار بررسی کرده و گزارش دقیق در اختیار ویراستاران قرار دهند. چنین کاربردهایی، بار کاری سردبیران و داوران را کاهش داده و موجب تسریع فرایند تصمیم‌گیری علمی می‌شود.

از منظر دیگر، هوش مصنوعی در بهینه‌سازی فرایند داوری نیز نقشی بنیادین دارد. با استفاده از سامانه‌های تطبیق خودکار، مقالات بر اساس کلیدواژه‌ها، حوزه تخصصی و پیشینه پژوهش داوران، به‌صورت هوشمند برای داوری ارسال می‌شوند. این امر نه تنها از تأخیر در فرایند داوری جلوگیری می‌کند، بلکه باعث افزایش دقت در انتخاب داوران و کاهش احتمال تعارض منافع می‌شود. در بسیاری از نشریات بین‌المللی، الگوریتم‌های ارزیابی عملکرد داوران نیز برای سنجش کیفیت بازخوردها و میانگین زمان داوری به کار گرفته می‌شوند، تا فرآیند علمی داوری به‌صورت مستمر بهبود یابد (Pandita & Singh, 2023؛ Halevi, 2021).

در حوزه تحلیل محتوایی نیز، هوش مصنوعی به مدیران نشریات این امکان را می‌دهد که با بررسی کلان‌داده‌های استنادی و روندهای موضوعی، حوزه‌های نوظهور علم را شناسایی کنند. این قابلیت به برنامه‌ریزی برای انتشار ویژه‌نامه‌ها، دعوت از نویسندگان برجسته و تمرکز بر موضوعات راهبردی کمک می‌کند. به‌ویژه در نشریات ایرانی که با محدودیت منابع انسانی مواجه‌اند، استفاده از مدل‌های پیش‌بینی مبتنی بر یادگیری ماشینی می‌تواند ابزار ارزشمندی برای مدیریت راهبردی محتوای علمی باشد.

با این حال، بهره‌گیری از هوش مصنوعی در نشر علمی مستلزم توجه جدی به اصول اخلاق پژوهشی است. نخست باید شفافیت در استفاده

از ابزارهای هوش مصنوعی رعایت شود؛ بدین معنا که نشریه باید در سیاست‌های خود مشخص کند در کدام مراحل از ابزارهای هوش مصنوعی استفاده می‌کند. دوم، حفظ محرمانگی اطلاعات نویسندگان و داوران از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، زیرا داده‌های متنی و شخصی در این فرایند پردازش می‌شوند. همچنین، باید از بروز تبعیض الگوریتمی جلوگیری شود؛ الگوریتم‌ها نباید بر اساس متغیرهایی چون ملیت، زبان یا مؤسسه پژوهشگر، در ارزیابی مقالات جهت‌گیری نشان دهند. سومین اصل، رعایت مالکیت فکری و حقوق داده‌هاست؛ مدل‌های هوش مصنوعی باید تنها از داده‌های مجاز و دارای حق نشر برای آموزش استفاده کنند (Souza, 2024)؛ (Simard, 2021). رعایت این ملاحظات نه تنها از منظر اخلاقی بلکه برای حفظ اعتبار بین‌المللی نشریات علمی ایران ضروری است.

در کنار هوش مصنوعی، ایجاد یک پلتفرم ملی یکپارچه نشر علمی نیز برای استانداردسازی و بین‌المللی‌سازی ضروری است. در حال حاضر، بسیاری از نشریات ایرانی از سامانه‌های متفاوت و بعضاً غیراستاندارد برای مدیریت فرایند داوری و انتشار استفاده می‌کنند. این پراکندگی موجب اتلاف منابع، ناهماهنگی در تولید داده‌های علم‌سنجی و کاهش قابلیت نمایه‌سازی در پایگاه‌های معتبر شده است. طراحی یک پلتفرم ملی متمرکز با پشتیبانی از DOI، ORCID، CrossRef، Altmetrics و خروجی XML استاندارد می‌تواند ساختار نشر علمی کشور را متحول کند (Pattinson & Currie, 2025). چنین سامانه‌ای باید علاوه بر پشتیبانی فنی قوی، از ماژول‌های تحلیلی هوشمند برای گزارش‌دهی، پایش شاخص‌های عملکرد، و حتی پیش‌بینی روندهای نشر برخوردار باشد.

در این راستا، برگزاری دوره‌های آموزشی برای سردبیران و مدیران اجرایی نشریات جهت استفاده از فناوری‌های نوین نیز اهمیت دارد. ایجاد «مدرسه سردبیری و داوری علمی» با هدف آموزش استانداردهای بین‌المللی، اخلاق نشر، و کاربرد فناوری در مدیریت علمی نشریات می‌تواند به ارتقای حرفه‌ای‌سازی نشر در ایران کمک کند. افزون بر این، تعیین نظام گواهی صلاحیت حرفه‌ای برای مدیران مسئول و سردبیران، مشابه نظام‌های بین‌المللی، تضمین‌کننده کیفیت و پاسخ‌گویی در سطح ملی خواهد بود.

در مجموع، تلفیق هوش مصنوعی با سامانه‌های یکپارچه نشر می‌تواند نقطه عطفی در مسیر جهانی‌سازی نشریات علمی ایران باشد. این فناوری‌ها نه تنها فرآیندهای داوری و ویرایش را استاندارد و شفاف می‌سازند، بلکه امکان بهره‌گیری از تحلیل‌های کلان‌داده برای تصمیم‌سازی‌های راهبردی را نیز فراهم می‌کنند. به بیان دیگر، آینده نشر علمی در ایران در گرو پذیرش این واقعیت است که فناوری، به‌ویژه هوش مصنوعی، دیگر ابزاری جانبی نیست بلکه به «زیرساخت اصلی حکمرانی علمی» تبدیل شده است. با استفاده مسئولانه از این فناوری‌ها، همراه با چارچوب‌های اخلاقی و زیرساخت‌های بومی‌سازی‌شده، می‌توان مسیر استانداردسازی، بین‌المللی‌سازی و رقابت‌پذیری نشریات علمی ایران را در نظام جهانی علم هموار ساخت.

پاسخ به پرسش هفتم پژوهش

راهبردهای سیاستی و نهادی برای پایداری مالی و تقویت دیپلماسی علمی در نشریات علمی ایران چیست؟

پایداری مالی و دیپلماسی علمی، دو مؤلفه بنیادین در حکمرانی نشر علمی و توسعه جایگاه بین‌المللی نشریات ایران به شمار می‌آیند. در واقع، بدون طراحی سیاست‌های نهادی شفاف و حمایت ساختاری دولت، نمی‌توان انتظار داشت که نشریات علمی بتوانند در برابر ناشران بین‌المللی رقابت کنند یا به جایگاهی اثرگذار در زنجیره ارزش جهانی دانش دست یابند. در بسیاری از کشورها، از جمله آلمان، هلند و چین، موفقیت در اقتصاد نشر و دیپلماسی علمی، حاصل هم‌افزایی میان سیاست‌گذاری ملی، سرمایه‌گذاری در زیرساخت و تعامل مؤثر با بخش خصوصی بوده است (Domingo, 2024؛ Pattinson & Currie, 2025).

در ایران نیز برای دستیابی به چنین مدلی، نخستین گام، ایجاد ساختارهای نهادی هماهنگ و متمرکز است. در حال حاضر، مسئولیت سیاست‌گذاری نشر علمی میان چندین نهاد از جمله وزارت علوم، وزارت بهداشت، معاونت علمی و مراکز اطلاع‌رسانی تقسیم شده و همین پراکندگی منجر به موازی‌کاری، تداخل تصمیم‌گیری و ضعف در تخصیص منابع شده است. تشکیل «شورای راهبری ملی نشر علمی» با حضور نمایندگان نهادهای کلیدی، دانشگاه‌ها و بخش خصوصی، می‌تواند به ایجاد هم‌راستایی در سیاست‌ها و تدوین نقشه راه ملی برای بین‌المللی‌سازی نشریات منجر شود. این شورا باید مأموریت داشته باشد تا استانداردهای ملی نشر، چارچوب‌های ارزی و نظام رتبه‌بندی اقتصادی نشریات را طراحی کرده و بر اجرای آن‌ها نظارت نماید.

از منظر سیاست مالی، حمایت هدفمند دولت از نشریات راهبردی باید جایگزین حمایت‌های پراکنده و غیرشفاف فعلی شود. تجربه کشورهای پیشرو نشان می‌دهد که حمایت مالی مؤثر زمانی تحقق می‌یابد که مبتنی بر شاخص‌های عملکردی نظیر نرخ استناد، کیفیت داوری، میزان مشارکت بین‌المللی و پایداری اقتصادی باشد (Halevi, 2021؛ Guedes, 2025). بر این اساس، پیشنهاد می‌شود

سازوکاری برای تخصیص «یارانه رقابتی نشر علمی» طراحی شود تا نشریاتی که در مسیر بین‌المللی سازی گام‌های مؤثر برداشته‌اند، از حمایت مالی و فنی بیشتری برخوردار شوند. این مدل، علاوه بر تشویق به بهبود عملکرد، موجب افزایش شفافیت و کارایی منابع عمومی نیز خواهد شد.

در بعد حقوقی، یکی از الزامات پایداری مالی، فراهم سازی بستر قانونی برای دریافت و پرداخت‌های بین‌المللی است. در حال حاضر، محدودیت‌های بانکی و نبود سامانه‌های پرداخت ارزی، مانعی اساسی در برابر جذب درآمد از نویسندگان خارجی یا مؤسسات علمی بین‌المللی است (Simard, 2021; Pooley, 2021) در این راستا، لازم است بانک مرکزی و وزارت اقتصاد با همکاری وزارت علوم و وزارت ارتباطات، امکان ایجاد حساب‌های ارزی اختصاصی برای نشریات علمی و سامانه‌های پرداخت امن بین‌المللی را فراهم سازند. این اقدام نه تنها زمینه جذب درآمدهای ارزی را مهیا می‌کند، بلکه موجب شفاف سازی مالی و افزایش اعتماد نویسندگان خارجی نیز خواهد شد.

از منظر سیاست گذاری توسعه‌ای، استفاده از ظرفیت شرکت‌های دانش بنیان در حوزه نشر علمی یکی از ابزارهای کلیدی برای تقویت استقلال اقتصادی نشریات است. بر اساس «قانون حمایت از شرکت‌ها و مؤسسات دانش بنیان و تجاری سازی نوآوری‌ها»، پیشنهاد می‌شود «مرکز نشر دانشگاهی» و «مؤسسه سمت» با مشارکت بخش خصوصی، شرکت‌های دانش بنیان انتشاراتی تأسیس کنند. در این مدل، نهادهای حاکمیتی می‌توانند به میزان مشخصی سهام دار باشند و نقش راهبری علمی را ایفا کنند، در حالی که سرمایه گذاری، نوآوری و عملیات اجرایی توسط بخش خصوصی انجام می‌شود. چنین الگویی ضمن حفظ نظارت دولت، به جذب سرمایه‌های جدید و انتقال فناوری در حوزه نشر کمک می‌کند (Sohani et al., 2024; Domingo, 2024).

راهبرد دیگر، تدوین «سیاست‌های تشویقی دیپلماسی علمی» برای نشریات ایرانی است. نشریاتی که بتوانند نویسندگان، داوران یا اعضای هیأت تحریریه بین‌المللی بیشتری جذب کنند، باید از امتیازات و تسهیلات ویژه بهره‌مند شوند. این تسهیلات می‌تواند شامل تخفیف در هزینه‌های نشر، اولویت در دریافت حمایت مالی، یا تخصیص سهمیه ویژه در برنامه‌های نمایه سازی بین‌المللی باشد. همچنین، لازم است سیاست‌های رسمی وزارت علوم در جهت تسهیل تعاملات بین‌المللی نشریات تنظیم شود؛ از جمله امکان عقد تفاهم‌نامه‌های مشترک با دانشگاه‌های خارجی، انتشار ویژه‌نامه‌های منطقه‌ای و ایجاد شبکه‌های علمی چندملیتی (Guedes, Halevi & Walsh, 2021). (2025)

پایداری مالی همچنین در گرو شفاف سازی ساختار هزینه‌ها و درآمدهای نشریات است. لازم است هر نشریه دارای نظام گزارش دهی مالی سالانه باشد که در آن هزینه‌های داوری، ویرایش، نشر دیجیتال و درآمدهای حاصل از APC یا حمایت‌های نهادی به‌طور شفاف اعلام شود. این اقدام نه تنها اعتماد جامعه علمی را افزایش می‌دهد، بلکه زمینه را برای ارزیابی‌های مستقل و سیاست گذاری داده‌محور فراهم می‌سازد.

در بعد دیپلماسی علمی، نشریات ایرانی باید از حالت درون گرایی خارج شده و به‌طور فعال در رویدادهای بین‌المللی علم سنجی، همایش‌های نشر علمی و شبکه‌های جهانی انتشارات شرکت کنند. استفاده از ظرفیت دانش آموختگان ایرانی مقیم خارج از کشور به‌عنوان سفیران علمی، عضو هیأت تحریریه یا داوران بین‌المللی، می‌تواند ارتباطات علمی ایران را در سطح جهانی گسترش دهد (Souza, 2024). (Sohani et al., 2024) همچنین، مشارکت در طرح‌های بین‌المللی Open Access و پروژه‌های مشترک با ناشران منطقه‌ای، نه تنها موجب ارتقای اعتبار علمی نشریات ایرانی خواهد شد بلکه به افزایش درآمدهای ارزی نیز کمک می‌کند.

در نهایت، تحقق پایداری مالی و دیپلماسی علمی در نشریات ایرانی نیازمند حکمرانی علمی هوشمند، مقررات شفاف و سرمایه انسانی متخصص است. نشریات علمی باید از وضعیت وابستگی به بودجه‌های دولتی فاصله بگیرند و با تکیه بر نوآوری فناوریانه، مشارکت بین‌المللی و مدیریت اقتصادی حرفه‌ای، به نهادهایی خودکفا و رقابت پذیر در نظام جهانی نشر تبدیل شوند. این مسیر، تنها از طریق اصلاح ساختار نهادی، تدوین سیاست‌های تشویقی، و تقویت همکاری میان دولت، دانشگاه‌ها و بخش خصوصی امکان پذیر است. در چنین چشم اندازی، نشریات علمی ایران نه صرفاً ابزار اطلاع رسانی، بلکه بازوهای مؤثر دیپلماسی علمی و مولد ثروت در اقتصاد دانش بنیان خواهند

بحث و نتیجه گیری

در دهه‌های اخیر، نشریات علمی از جایگاه صرفاً اطلاع رسانی به نهادهایی راهبردی در زنجیره ارزش جهانی دانش تبدیل شده‌اند. این نهادها علاوه بر نقش علمی، به ابزارهای مؤثر اقتصاد دانش، دیپلماسی علمی و برند ملی علم بدل شده‌اند. یافته‌های این پژوهش نشان

می‌دهد که با وجود رشد کمی چشمگیر در نشریات ایران و نمایه‌سازی بیش از ۳۷۰ عنوان در Scopus، سهم کشور از ارزش دلاری اقتصاد نشر جهانی تنها ۰.۳٪ است، در حالی که ایران حدود ۲.۱٪ از تولید علم جهان را به خود اختصاص داده است (Scimago, 2025). این اختلاف هفت برابری شکاف قابل توجهی میان ظرفیت علمی و بهره‌مندی اقتصادی ایجاد کرده است.

بررسی داده‌های پایگاه SJR تا آگوست ۲۰۲۵ نشان داد که بیشترین ارزش اقتصادی نشریات ایرانی در حوزه‌های پزشکی، مهندسی و سلامت متمرکز است و بیش از ۷۰٪ ارزش دلاری کل نشریات را شامل می‌شود. این تمرکز بیانگر دو نکته کلیدی است: نخست، توان این حوزه‌ها در تولید دانش قابل فروش و اثرگذار در بازار جهانی علم؛ دوم، لزوم سیاست‌گذاری هدفمند برای بهره‌برداری اقتصادی از این حوزه‌ها از طریق بهبود کیفیت، جذب نویسندگان بین‌المللی و ارتقای ساختار نشر.

از سوی دیگر، شکاف میان کمیت تولید و کیفیت نمایه‌سازی، همراه با محدودیت در دریافت درآمد ارزی (APC)، نشان می‌دهد که چالش‌های ساختاری، فناورانه و نهادی مانع از حضور مؤثر نشریات ایرانی در بازار جهانی نشر شده‌اند. نبود سازوکار شفاف برای پرداخت‌های ارزی، ضعف در به‌کارگیری استانداردهای بین‌المللی نشر (DOI, ORCID, XML, Crossref, Altmetrics) و کمبود تعاملات بین‌المللی در هیأت تحریریه و داوری، از عوامل اصلی این ناترازی است.

تحلیل تطبیقی تجربه کشورهای موفق همچون هلند، آلمان و چین نشان می‌دهد که موفقیت در اقتصاد نشر مستلزم سه مؤلفه کلیدی است

۱. استانداردسازی فنی و کیفی نشریات؛

۲. ایجاد مدل‌های اقتصادی پایدار از طریق دریافت هزینه پردازش مقاله، حمایت‌های نهادی و انتشار مشترک؛

۳. دیپلماسی علمی فعال برای جذب نویسندگان، داوران و مشارکت بین‌المللی.

در ایران، با وجود زیرساخت اولیه مناسب، هنوز سیاست‌گذاری جامع و هم‌افزا میان نهادهای متولی (وزارت علوم، بهداشت، معاونت علمی، مرکز نشر دانشگاهی و سازمان سمت) شکل نگرفته است. بدون چنین هم‌افزایی، نشریات ایرانی در رقابت نابرابر با ناشران بین‌المللی بزرگ مانند Elsevier و Springer Nature، صرفاً نقش حاشیه‌ای خواهند داشت.

برای عبور از این وضعیت، اتخاذ رویکرد ترکیبی علم‌سنجی، فناوری و سیاست‌گذاری علمی ضروری است. در این راستا، سه محور راهبردی پیشنهاد می‌شود:

- محور نخست: ایجاد پلتفرم ملی یکپارچه نشر علمی با پشتیبانی از DOI, ORCID, XML استاندارد، Crossref
- محور دوم: تدوین چارچوب قانونی برای دریافت و پرداخت‌های ارزی به‌منظور جذب نویسندگان خارجی و تأمین مالی پایدار نشریات؛
- محور سوم: بازطراحی ساختار هیأت تحریریه و داوری با مشارکت فعال اعضای بین‌المللی و استفاده از ظرفیت دانش‌آموختگان ایرانی خارج از کشور به‌عنوان حلقه‌های ارتباطی علمی.

در بُعد مدیریتی، باید سردبیران و مدیران اجرایی از آموزش‌های حرفه‌ای در زمینه اقتصاد نشر و کاربرد هوش مصنوعی در فرآیندهای داوری و ویراستاری بهره‌مند شوند. همچنین، توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان انتشاراتی با مشارکت بخش خصوصی و نهادهای علمی، می‌تواند مسیر پایداری مالی نشریات را هموار سازد.

در نهایت، آینده نشر علمی ایران در گرو تغییر نگرش از تولید صرف مقاله به تولید ارزش است. نشریات علمی باید از نهادهایی مصرف‌کننده منابع به بازیگرانی فعال در خلق ثروت، اعتبار و ارتباطات علمی بین‌المللی تبدیل شوند. تحقق این هدف، نیازمند سیاست‌های هماهنگ، زیرساخت‌های فناورانه، و تعهد جمعی جامعه علمی کشور به استانداردهای جهانی نشر است. تنها در این صورت است که نشریات ایرانی می‌توانند سهم واقعی خود را در اقتصاد جهانی دانش باز یابند و به ابزارهای مؤثر دیپلماسی علمی و توسعه پایدار تبدیل شوند.

پیشنهادهای اجرایی پژوهش

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که شکاف میان سهم تولید علم ایران و بهره‌مندی واقعی آن از اقتصاد جهانی نشر، حاصل مجموعه‌ای از ضعف‌های ساختاری، فناورانه، مدیریتی و سیاستی است. برای برون‌رفت از این وضعیت و ارتقای نشریات ایرانی به سطح رقابت جهانی، اتخاذ رویکردی جامع و هماهنگ در سطوح راهبردی، نهادی و عملیاتی ضروری است.

در گام نخست، باید نگاه به نشریات علمی از یک فعالیت صرفاً آکادمیک و درون‌دانشگاهی به یک **نهاد علمی-اقتصادی-راهبردی** تغییر یابد. نشریات علمی در الگوی جدید، نه فقط وسیله‌ای برای انتشار مقالات بلکه ابزارهایی برای دیپلماسی علمی، تقویت برند علمی کشور، جذب منابع مالی بین‌المللی و توسعه بازار دانش محسوب می‌شوند. چنین نگاهی، زمینه‌ساز تعریف نقش‌های جدید برای نشریات و افزایش پیوند میان تولید دانش و ارزش اقتصادی آن خواهد بود.

از منظر ساختاری، ضروری است که مدیریت و ترکیب هیأت تحریریه و داوران بازطراحی شود تا نشریات ایرانی چهره‌ای بین‌المللی بیابند.

- حداقل ۳۰ تا ۵۰ درصد از اعضای هیأت تحریریه از پژوهشگران خارجی یا ایرانیان مقیم خارج انتخاب شوند.

- از نخبگان علمی خارج از کشور به عنوان «سفیران علمی» برای جذب نویسندگان و داوران بین‌المللی استفاده شود.

- ساختار داوری و زمان‌بندی ارزیابی مقالات استانداردسازی گردد تا اعتماد علمی و سرعت انتشار افزایش یابد.

اجرای این اقدامات، ضمن ارتقای اعتبار علمی نشریات، احتمال نمایه‌سازی آن‌ها در پایگاه‌های بین‌المللی را نیز افزایش خواهد داد. در گام بعد، بهره‌گیری از فناوری‌های نوین نشر علمی باید به عنوان یکی از ارکان کلیدی تحول در نظام انتشارات علمی کشور در نظر گرفته شود.

- طراحی و پیاده‌سازی «پلتفرم ملی یکپارچه نشر علمی» با پشتیبانی از استانداردهای بین‌المللی (DOI, ORCID, XML, Crossref, Altmetrics) ضروری است.

- استفاده از ابزارهای هوش مصنوعی برای غربالگری اولیه مقالات، تشخیص مشابهت‌ها، تخصیص هوشمند داوران و تحلیل روندهای استنادی می‌تواند کیفیت و سرعت فرآیند نشر را به‌طور چشمگیری ارتقا دهد.

- پلتفرم‌های نشر باید از زیرساخت‌های ابری، امنیت داده، چندزبانگی و ابزارهای تحلیلی علم‌سنجی پشتیبانی کنند تا زمینه اتصال پایدار نشریات ایرانی به شبکه‌های علمی جهانی فراهم گردد.

از نظر اقتصادی، لازم است نشریات ایرانی از وابستگی کامل به حمایت‌های دولتی فاصله گرفته و به مدل‌های درآمدی متنوع و پایدار روی آورند.

- دریافت قانونی و شفاف «هزینه پردازش مقاله (APC)» از نویسندگان خارجی در چارچوب ضوابط بین‌المللی.

- انتشار ویژه‌نامه‌های مشترک با دانشگاه‌ها و انجمن‌های علمی معتبر جهان با محوریت موضوعات بین‌رشته‌ای.

- فروش خدمات علمی نظیر ویراستاری، ترجمه و داده‌کاوی به مؤسسات پژوهشی و انتشارات بین‌المللی.

- مشارکت در پروژه‌های علمی چندملیتی و استفاده از حمایت‌های مالی سازمان‌های منطقه‌ای و جهانی.

تنوع‌بخشی به این مدل‌ها موجب تقویت استقلال مالی، افزایش رقابت‌پذیری و ارتقای جایگاه نشریات در بازار جهانی علم خواهد شد.

در بعد سیاست‌گذاری، نقش دولت و نهادهای بالادستی (از جمله وزارت علوم، وزارت بهداشت، معاونت علمی و فناوری

ریاست جمهوری، مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری و پایگاه‌هایی مانند ISC و SID حیاتی است.

- تدوین چارچوب حقوقی مشخص برای دریافت و پرداخت‌های ارزی و تسهیل تراکنش‌های مالی بین‌المللی.

- ایجاد برنامه ملی حمایت از نشریات دارای پتانسیل جهانی‌سازی با تخصیص تسهیلات و معافیت‌های مالیاتی.

- برگزاری دوره‌های آموزشی حرفه‌ای برای سردبیران، داوران و مدیران نشریات در زمینه‌های اقتصاد نشر، اخلاق علمی و فناوری‌های جدید.

- تدوین نقشه راه ملی جهانی‌سازی نشریات علمی ایران با تعیین اهداف کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت و تعریف شاخص‌های ارزیابی عملکرد.

همچنین باید به عدالت علمی و حمایت از پژوهشگران داخلی توجه ویژه داشت. تمرکز صرف بر مقالات بین‌المللی نباید موجب حذف پژوهشگران جوان یا تضعیف حوزه‌های علمی بومی شود.

- طراحی مدل‌های ترکیبی نشر-Open Access (اشتراکی) برای حفظ تعادل میان دسترسی و درآمد.

- ارائه تخفیف یا معافیت از هزینه‌های انتشار برای پژوهشگران داخلی و کشورهای کم‌درآمد.

- حمایت از انتشار مقالات مشترک بین پژوهشگران ایرانی و بین‌المللی به منظور افزایش تبادل علمی و ارتقای کیفیت تولیدات

پژوهشی.

در سطح اجرایی، پیشنهاد می‌شود در چارچوب «قانون حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان»، نهادهایی مانند مرکز نشر دانشگاهی و سازمان سمت با همکاری بخش خصوصی نسبت به تأسیس شرکت‌های انتشاراتی دانش‌بنیان اقدام کنند. این شرکت‌ها می‌توانند با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، استانداردهای بین‌المللی و شبکه‌های توزیع جهانی، موتور محرک اقتصاد نشر علمی کشور باشند و به تحقق استقلال مالی نشریات یاری رسانند.

در مجموع، مسیر پیش‌روی نشریات علمی ایران نیازمند تغییر بنیادین در نگرش، ساختار و سیاست‌گذاری است. نشریات باید از حالت ایستا و انفعالی خارج شده و به نهادهایی پویا، انعطاف‌پذیر و بین‌المللی تبدیل شوند که در خدمت اهداف کلان علم، فناوری و دیپلماسی علمی کشور قرار دارند. تحقق این هدف، هرچند دشوار و زمان‌بر است، اما با عزم ملی، اصلاح ساختارها، به‌روزرسانی زیرساخت‌ها و هماهنگی نهادی می‌تواند جایگاه نشریات علمی ایران را از حاشیه به مرکز نظام جهانی علم ارتقا دهد و آن‌ها را به بازیگران مؤثر در اقتصاد دانش، ارتباطات علمی و توسعه پایدار بدل سازد.

پیشنهاد برای پژوهش‌های آتی

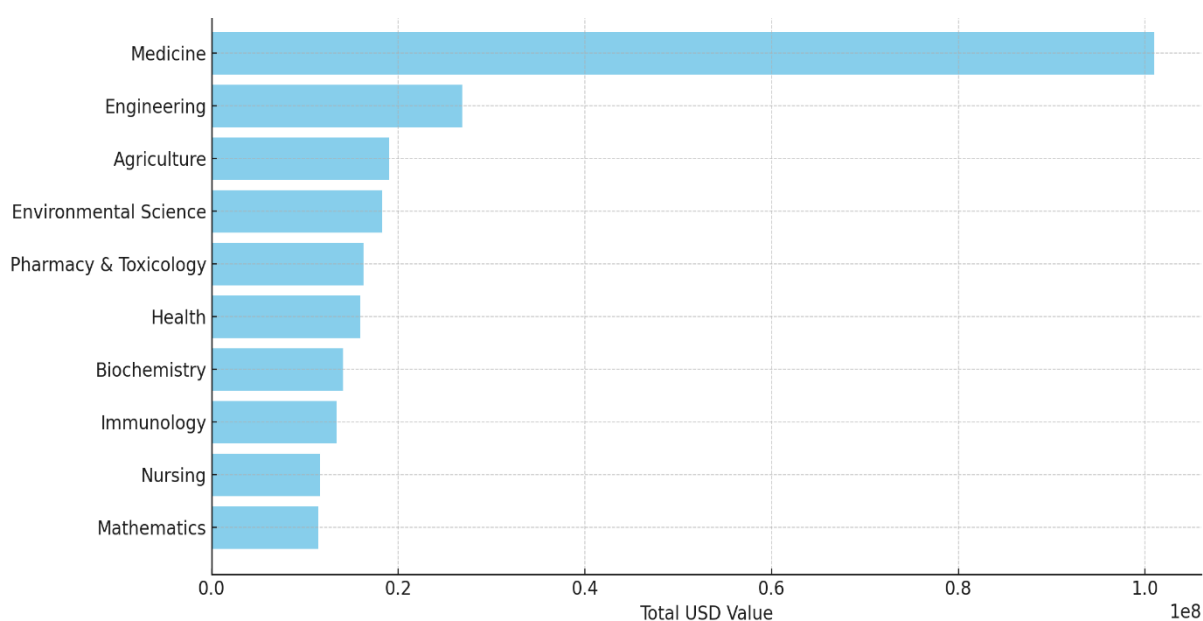
۱. بررسی تطبیقی مدل‌های اقتصادی و ساختار درآمدی نشریات علمی ایران با کشورهای پیشرو مانند چین، هلند و آلمان برای شناسایی الگوهای موفق در بهره‌برداری از اقتصاد نشر.
۲. مطالعه تأثیر بین‌المللی‌سازی ساختار هیأت تحریریه و داوری بر شاخص‌های علم‌سنجی نشریات ایرانی و میزان جذب نویسندگان خارجی.
۳. طراحی و اعتبارسنجی مدل بومی اقتصاد نشر علمی ایران با تأکید بر پایداری مالی، الزامات فناورانه و شاخص‌های اخلاق پژوهشی.
۴. بررسی کاربرد فناوری‌های نوین به‌ویژه هوش مصنوعی در بهینه‌سازی فرایندهای داوری، ویرایش و تحلیل داده‌های نشر علمی.
۵. تحلیل سیاست‌های دیپلماسی علمی و نقش انتشار مشترک منطقه‌ای در تقویت شبکه همکاری علمی ایران در نظام جهانی علم.

جدول ۱. توزیع ارزش دلاری نشریات علمی ایران به تفکیک حوزه‌های علمی بر اساس داده‌های استخراج‌شده از پایگاه Scimago Journal

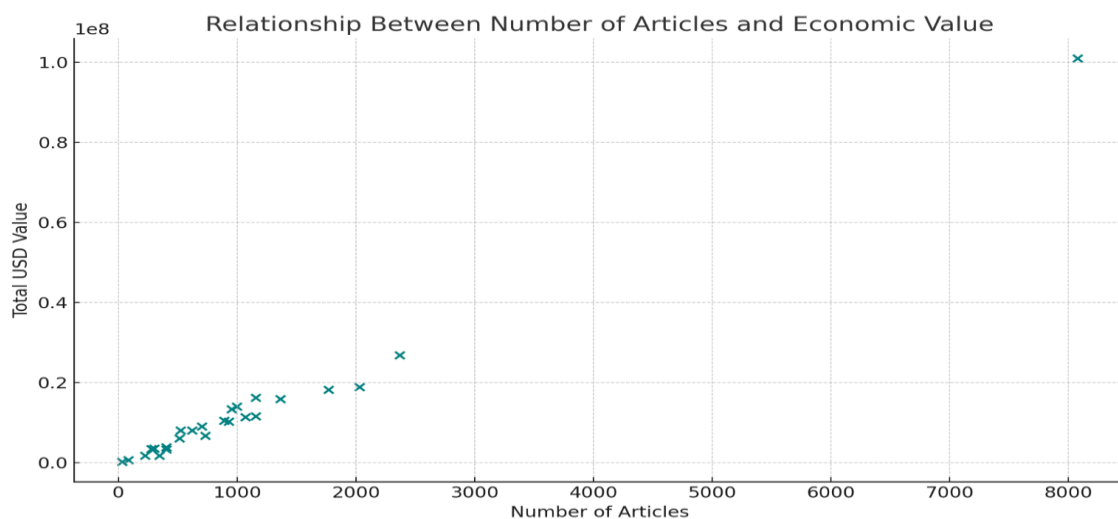
Country Rank (SJR) & آگوست ۲۰۲۵

ردیف	حوزه علمی	تعداد مقاله	ارزش دلاری (USD)	تعداد نشریه
1	پزشکی	8076	100,993,559	162
2	مهندسی	2368	26,856,116	42
3	سلامت	1363	15,943,374	27
4	داروسازی و سم‌شناسی	1155	16,283,951	21
5	پرستاری	1158	11,613,559	23
6	ریاضیات	1070	11,388,877	31
7	ایمنی‌شناسی و میکروبی‌شناسی	954	13,389,844	17
8	بیوشیمی، ژنتیک و زیست‌شناسی مولکولی	994	14,098,242	22
9	شیمی	892	10,479,638	14
10	مهندسی شیمی	931	10,322,575	18
11	فیزیک و نجوم	703	9,141,193	13

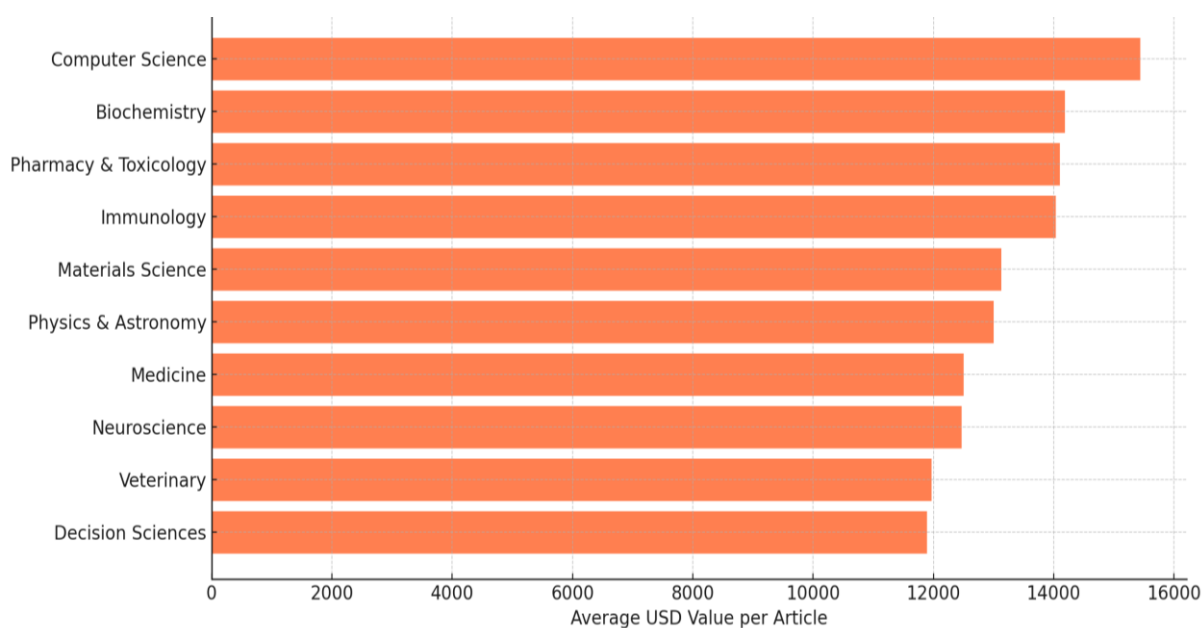
ردیف	حوزه علمی	تعداد مقاله	ارزش دلاری (USD)	تعداد نشریه
12	علوم کامپیوتر	524	8,089,720	16
13	علم مواد	621	8,151,418	15
14	دامپزشکی	513	6,141,386	11
15	علوم زمین	732	6,750,609	15
16	روان شناسی	404	3,346,657	7
17	دندان پزشکی	404	3,862,086	10
18	علوم اعصاب	278	3,467,609	6
19	علوم تصمیم گیری	300	3,567,870	7
20	انرژی	223	1,835,911	7
21	هنر و علوم انسانی	342	1,791,688	13
22	علوم کشاورزی و زیستی	2028	18,972,811	47
23	علوم محیطی	1767	18,304,544	33
	علوم کسب و کار، مدیریت و حسابداری حرفه‌ای	352	3,537,992	7
24	اقتصاد، اقتصادسنجی و مالیه	84	687,389	2
25	چند رشته‌ای	28	297,461	2
مجموع کل		17,289	195,924,349	374

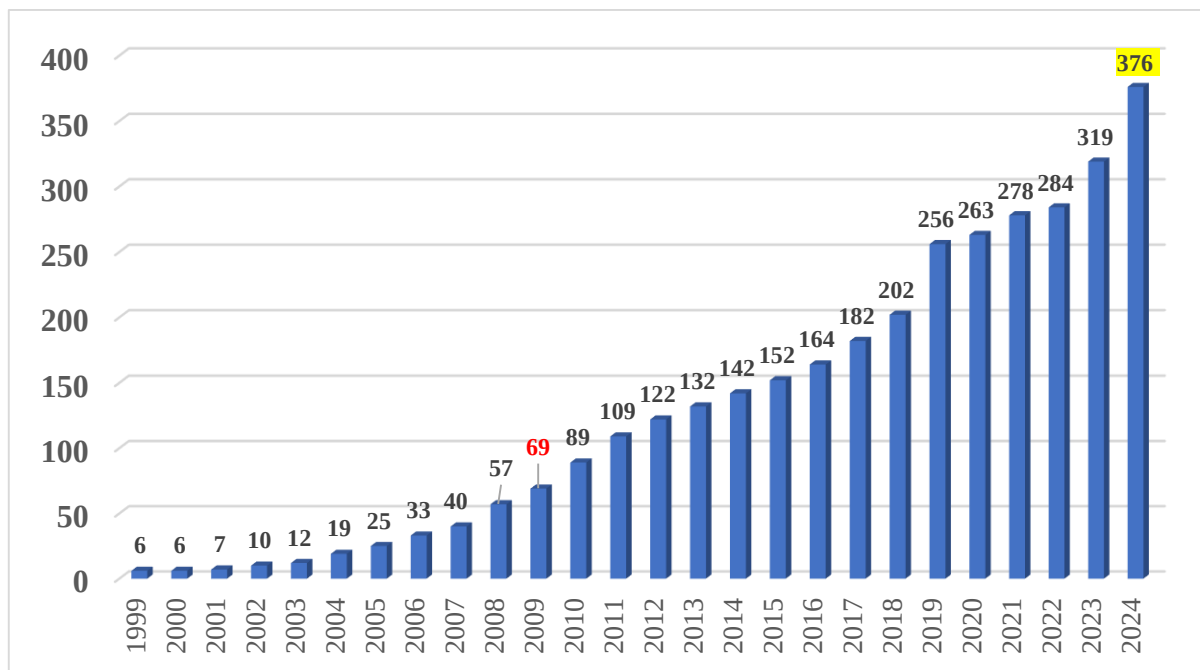
شکل ۱. توزیع ارزش دلاری نشریات علمی ایران به تفکیک حوزه‌های علمی بر اساس داده‌های پایگاه Scimago Journal & Country Rank (SJR)، آگوست ۲۰۲۵

شکل ۲. مقایسه تعداد مقالات و ارزش دلاری نشریات علمی ایران در حوزه‌های مختلف بر اساس داده‌های پایگاه Scimago Journal & Country Rank (SJR)، آگوست ۲۰۲۵

شکل ۳. بازده اقتصادی نشریات علمی ایران در حوزه‌های مختلف بر اساس میانگین ارزش دلاری هر مقاله

شکل ۴. تعداد و توزیع نشریات علمی ایران نمایه شده در پایگاه Scopus بر اساس داده‌های Scimago

جدول ۲. راهکار اجرایی ارتقای جایگاه نشریات علمی ایران در زنجیره ارزش جهانی دانش

حوزه اقدام	پیشنهاد کلیدی	راهکار اجرایی	راهبرد عملیاتی	قوانین و مقررات مورد نیاز	بستر سخت افزاری	بستر نرم افزاری	بستر مغزافزایی (سرمایه انسانی)
مدیریت و ساختار نشریه	بین المللی سازی هیأت تحریریه	جذب اعضای علمی خارجی با سابقه نشر بین المللی	تعیین حداقل ۵۰٪ اعضا از خارج کشور	اصلاح آیین نامه ترکیب هیأت تحریریه	تجهیزات ارتباطی و ویدئو کنفرانس	پلتفرم های مدیریت سردبیری چندزبانه	آموزش زبان و مهارت های تعامل بین المللی
مدل های درآمدی	پیاده سازی مدل هزینه انتشار مقاله برای نویسندگان خارجی	تعریف ساختار شفاف دریافت هزینه انتشار	عقد قرارداد با بانک ها یا پلتفرم های پرداخت بین المللی	مجوز رسمی برای دریافت و انتقال ارز	سیستم های پرداخت آنلاین ایمن	نرم افزار مدیریت تراکنش ارزی	آموزش مدیران مالی نشریه در امور بین المللی
فناوری نشر	ارتقای سامانه های نشریه به OJS نسخه پیشرفته	مهاجرت کامل به پلتفرم های متن باز به روز	تولید خروجی XML استاندارد و DOI	الزام استاندارد سازی در آیین نامه نشر	سرور اختصاصی امن	OJS، Crossref، ORCID	متخصصان IT آشنا با استانداردهای نشر علمی
بازاریابی و دیپلماسی علمی	برگزاری ویژه نامه های مشترک با دانشگاه های معتبر	انتخاب موضوعات جهانی و دعوت از نویسندگان بین المللی	انعقاد تفاهم نامه با انجمن های علمی جهانی	تسهیل گری وزارت خارج و وزارت علوم	تجهیزات وینار و رویداد آنلاین	ابزار مدیریت کمپین و ایمیل مارکتینگ	مدیران بازاریابی علمی با تجربه بین المللی
هوش مصنوعی در نشر	استفاده از AI برای داوری و تحلیل روندها	غربال گری اولیه، پیش بینی موضوعات و پایش شاخص ها	استقرار الگوریتم های NLP و داده کاوی	چارچوب اخلاقی و مقررات استفاده از AI در نشر	پردازنده های قدرتمند و GPU	نرم افزارهای NLP و یادگیری ماشین	سردبیران و داوران آموزش دیده در AI
پشتیبانی سیاستی	ایجاد شورای ملی اقتصاد نشر	هماهنگی بین وزارت علوم، بهداشت و معاونت علمی	تدوین نقشه راه پنج ساله	تصویب قانون حمایت از نشریات با پتانسیل صادرات علمی	مرکز داده ملی	سیستم پایش و گزارش دهی	کارشناسان حقوقی و سیاست گذار حوزه نشر
توانمندسازی و ارتقای مهارت	تأسیس «مدرسه سردبیری و مدیرمسئولی»	ایجاد مرکز ملی آموزش مداوم سردبیران و مدیران مسئول نشریات	طراحی برنامه های آموزشی حضور و مجازی، ارزیابی سالانه و ارائه گواهی صلاحیت	تصویب آیین نامه الزام گذراندن دوره ها در وزارت عنتف	تجهیزات آموزشی و سامانه LMS	پلتفرم آموزش آنلاین و بانک محتوای آموزشی	مدرسین بین المللی و کارشناسان نشر علمی
صلاحیت حرفه ای	مشروط سازی انتصاب سردبیر و مدیرمسئول به اخذ مدرک معتبر	تعریف چارچوب گواهی نامه ملی صلاحیت سردبیری	تدوین دوره های تخصصی مشابه دوره های مربیگری ورزشی با آزمون پایان دوره	اصلاح آیین نامه ارزیابی و انتصاب مدیران مسئول و سردبیران	فضای آزمون و مراکز آموزشی	سامانه ثبت و تأیید گواهی ها	کمیته ملی ارزیابی صلاحیت ها
اقتصاد دسترسی آزاد (Open Access)	تعیین معیارهای شفاف برای هزینه پرداخت انتشار	تدوین دستورالعمل تعیین سقف هزینه بر اساس شاخص های کیفیت، ضرب تأثیر و هزینه واقعی تولید مقاله	طبقه بندی نشریات بر اساس رتبه SJR یا IF و تعیین بازه مجاز هزینه انتشار مقاله برای هر طبقه	تصویب دستورالعمل ملی تعیین و نظارت بر هزینه انتشار مقاله	زیرساخت پرداخت امن بین المللی	نرم افزار مدیریت تراکنش ها و فاکتورها	کارشناسان اقتصادی و مالی حوزه نشر

تقدیر و تشکر

از تمامی کسانی که در طی مراحل این پژوهش به ما یاری رساندند تشکر و قدردانی می‌گردد.

تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که در خصوص انتشار این مقاله تضاد منافع وجود ندارد. علاوه بر این، موضوعات اخلاقی، از جمله سرقت ادبی، رضایت آگاهانه، سوء رفتار، جعل داده‌ها، انتشار و ارسال مجدد و مکرر و همچنین، سیاست مجله در قبال استفاده از هوش مصنوعی از سوی نویسندگان رعایت شده است.

فهرست منابع

- Beasley, G. (2016). Article Processing Charges: A New Route to Open Access? *Information Services and Use*, 36(3-4), 163-170. <https://doi.org/10.3233/978-1-61499-649-1-125>
- Björk, B. C. (2017). Scholarly Journal Publishing in Transition- From Restricted to Open Access. *Electronic Markets*, 27(2), 101-109. <https://doi.org/10.1007/s12525-017-0249-2>
- Budzinski, O., Grebel, T., Wolling, J., & Zhang, X. (2020). Drivers of Article Processing Charges in Open Access. *Scientometrics*, 124(3), 2185-2206. <https://doi.org/10.1007/s11192-020-03578-3>
- Domingo, J. L. (2024). To Publish Scientific Journals: For Some, the Big Business of the Century. *Qeios*, 6(2). <https://doi.org/10.32388/ytfef2.2>
- Eger, T., & Scheufen, M. (2018). *The Economics of Open Access: On the Future of Academic Publishing*. Edward Elgar Publishing.
- Ellers, J., Crowther, T. W., & Harvey, J. A. (2017). Gold Open Access Publishing in Mega-Journals: Developing Countries Pay the Price of Western Premium Academic Output. *Journal of Scholarly Publishing*, 49(1), 89-102. <https://doi.org/10.3138/jsp.49.1.89>
- Ghamandi, D. (2018). Liberation Through Cooperation: How Library Publishing Can Save Scholarly Journals from Neoliberalism. <https://doi.org/10.31229/osf.io/7a6y9>

Guedes, J. J. M. (2025). Navigating the Madness of Academic Publishing. *Qeios*, 7(2).
<https://doi.org/10.32388/h7yd78.2>

Halevi, G., & Walsh, S. (2021). Faculty Attitudes Towards Article Processing Charges for Open Access Articles. *Publishing Research Quarterly*, 37(3), 384-398.
<https://doi.org/10.1007/s12109-021-09820-x>

Jain, V. K., Iyengar, K. P., & Vaishya, R. (2021). Article Processing Charge May Be a Barrier to Publishing. *Journal of Clinical Orthopaedics and Trauma*, 14, 14-16.
<https://doi.org/10.1016/j.jcot.2020.10.039>

Klebel, T., & Ross-Hellauer, T. (2023). The APC-barrier and its effect on stratification in open access publishing. *Quantitative Science Studies*, 4(1), 22-43.

Pandita, R., & Singh, S. (2023). Unregulated Journal Publishing Industry. *Desidoc Journal of Library & Information Technology*, 43(05), 388-396.
<https://doi.org/10.14429/djlit.43.05.18586>

Pattinson, D., & Currie, G. (2025). Toward Science- Led Publishing. *Learned Publishing*, 38(3). <https://doi.org/10.1002/leap.2012>

Pooley, J. (2021). Collective Funding to Reclaim Scholarly Publishing.
<https://doi.org/10.21428/6ffd8432.250139da>

Scimago. (2025, August). *Scimago Journal & Country Rank (SJR): Scientific indicators for journals and countries*. Retrieved from <https://www.scimagojr.com>

Simard, M. A., Asubiaro, T., & Mongeon, P. (2021). The Burden of Article Processing Charges on Canadian Universities. *Proceedings of the Annual Conference of Cais / Actes Du Congrès Annuel De L Acsi*. <https://doi.org/10.29173/cais1224>

Sohani, F., Shekofteh, M., Shahbodaghi, A., & Jambarsang, S. (2024). Article Processing Charge for Open Access Articles in Iran. *Desidoc Journal of Library & Information Technology*, 44(5), 298-306. <https://doi.org/10.14429/djlit.44.5.19991>

Souza, B. R. (2024). Beyond Paywalls and Paid Prestige: The Ethical Minefield of Contemporary Scientific Dissemination. <https://doi.org/10.31219/osf.io/9ejhm>

Tennant, J. P., Waldner, F., Jacques, D. C., Masuzzo, P., Collister, L. B., & Hartgerink, C. H. J. (2016). The academic, economic and societal impacts of Open Access: An evidence-based review. *F1000Research*, 5, Article 632. <https://doi.org/10.12688/f1000research.8460.2>

Wood, K. A., Newth, J. L., & Hilton, G. M. (2021). For NGOs, Article-Processing Charges Sap Conservation Funds. *Nature*, 599(7883), 32-32. <https://doi.org/10.1038/d41586-021-02979-5>

Zhang, L., Wei, Y., Huang, Y., & Sivertsen, G. (2022). Should Open Access Lead to Closed Research? The Trends Towards Paying to Perform Research. <https://doi.org/10.31235/osf.io/z97re>

پیوست‌ها [در صورت موجود بودن]